

EESTI KIRJANDUS

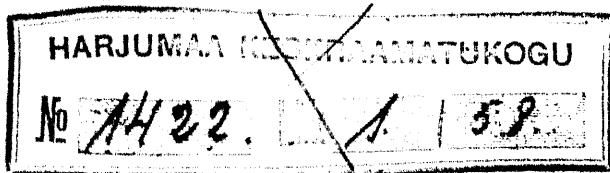
EESTI KIRJANDUSE SELTSI VÄLJAANNE

TOIMKOND: J. AAVIK, A. R. CEDERBERG, M. J. EISEN,
V. GRÜNTAL, J. JÖGEVER †, A. JÜRGENSTEIN, L. KET-
TUNEN, J. KÖPP, J. LUIGA, A. SAARESTE

TEGEV TOIMETAJA **J. V. VESKI**

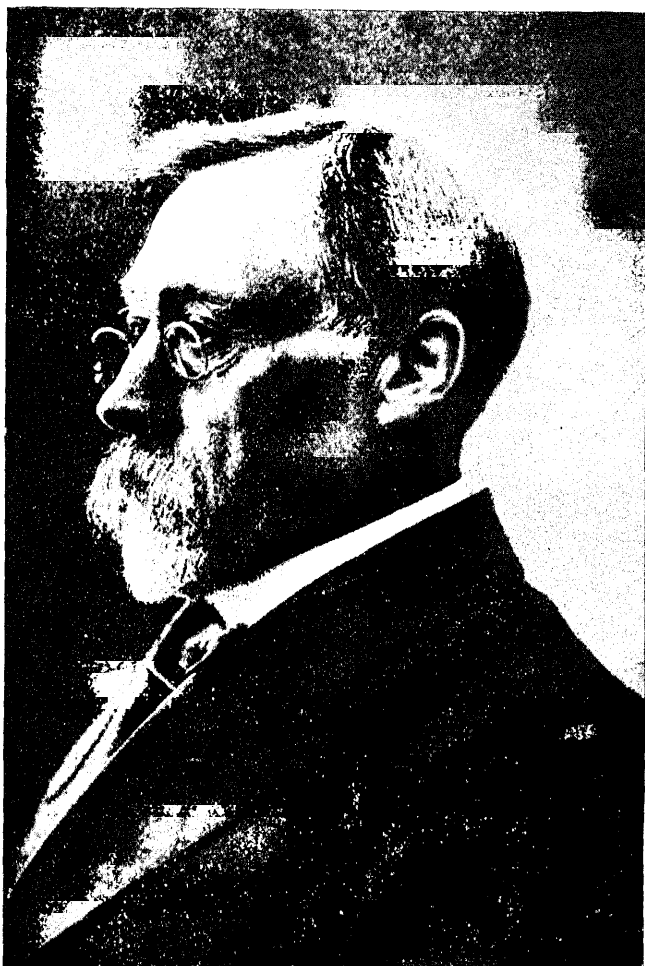
1924
292

KAHEKSATEISTKÜMNES AASTAKÄIK
1924

EESTI KIRJANDUSE SELTSI KIRJASTUS

KESKROG
1924
Finn

Professor Jaan Jõgever †

EESTI KIRJANDUS

EESTI KIRJANDUSE SELTSI KUUKIRI

1924

XVIII AASTAKÄIK

№ 11

Jaan Jõgever.

Sügisese maru murravad maha mõnegi aastakümneid neile vastupannud tugeva tüve, purustavad mõnegi kaua püsinud loodusetoot. Tänavused sügisese tormid paiskasid põrnu Mana majadesse eesti veteraani, kelle elulugu tunnistab, et meil isikuid leidub, kes venestuse sulatusahjus eesti visadust mitte kaotades tõsiseks eestlaseks on jäänud ja eesti keeleteadusele aidanud nurgakivi panna. Mõtlen esimest Tartu ülikooli eesti keele professorit ja „Eesti Kirjanduse“ asutajat ning kaua-aegset toimetajat, ahtaist, kehvadest Saaremaa oludest teadusetemp-lisse jõudnud Jaan Jõgeverit.

Jaan Jõgever sündis 15/27. juunil 1861 Saaremaal Jaani kihelkonnas Maasi vallas väikeses Kuusiku talus, mille ta isa Aadu — vene usus Alekseiks nimetatud — kroonult oli rentinud. Esimese õpetuse sai poiss Põlma külakoolis, kust ta hiljemini Kauandi ja sealt Põriku kihelkonnakooli viidi. Isa soovis pojale paremat haridust anda, kuid jõud ei lasknud poega Kuresaare gümnaasiumi panna. Et poeg vene usku ristitud, avanes talle võimalus 1873. a. kroonu kulul Riia vaimulikku kooli pääseda. Pärast selle lõpetamist astus ta 1877. a. Riia vaimulikku seminari. Et ta osutus virga õppijana, siis seisis talle tee lahti Peterburi vaimulikku akadeemiasse pääsmiseks, kuhu ta kooliõpetajad teda soovisid saata. Kuid Jõgeveril puudus tahtmine preestriks heita. Seepärast ei sooritanud ta vaimulikku seminari lõpetades seal eksamit, vaid astus seminarist 1883. a. välja ja sõitis Tallinna, kus ta enesele küpsuse-tunnistuse omandas. Augustikuus samal aastal tuli ta Tartusse õigusteadust studeerima. Siin ootas teda raske põli eest. Kuna ta seni oli kroonu kulul koolis käinud, pidi ta nüüd ennast täiesti oma käe peal koolitama. Noormees lootis siiski oma jõu ning teadmiste peale ja hakkas tööle. Õnne kombel sai ta Hugo Treffneri juures korteri

ja ülespidamise, pidi aga selle eest Treffneri õpilasi õpetama. A. Jürgensteini teadete järele õpetas ta vahel koguni 12 tundi päevas, külmal ajal ruumipuuduse pärast kooliruumiks võetud kuuris ehk endises tallis, enesel kindad käes, talvepalitu seljas („Postimees“ 1924, nr. 303).

Õigusteadus ei meeldinud noormehele; ta lahkus sellest teaduskonnast ja hakkas keeleteadust studeerima. Keeli oli ta juba seminaris harrastanud; nüüd tahtis ta nende uurimise peale iseäralikku rõhku panna. Pea-aineks valis ta slaavi keeled ja kirjanduse; nende uurimisel sai ta juhatust iseäranis professor P. Viskovatovilt. Õppides ja ühtlasi õpetades ei edenenud studium tal muidugi nii edukalt, kui siis oleks edenenud, kui oleks täie jõuga võinud anduda eesmärgi saavutamiseks. Raskustega võideldes pidi ta juba järgmisel aastal ülikoolist lahkuma, võis aga 1885. a. neid raskusi võites uuesti alma materi jüngriks saada, jällegi tundide andmisega enesele ülespidamist teenides. 1887. a. lõpetas ta õppimise ülikoolis kandidaadistmega ja jäi Tartusse koolitööd jätkama. Eksami sooritas ta väga hästi, kuid vene usu prof. Tsarevski laskis ta viimsel eksamil ometi läbi kukkuda. Põhjus: eksamimaks oli alles maksmata. Kui Jõgever maksu ära maksis, oli usuõpetuseski eksam väga hästi sooritatud. Aasta hiljemini, 1888. a., omandas ta gümnaasiumi vene keele ülemkooli-õpetaja nime.

1889. a. määrati ta Riia õpekonna kuraatori käsukirjaga Tallinna ringkonna rahvakoolide inspektori kohuste täitjaks ja 1891. a. Rakvere ringkonna rahvakoolide inspektoriks. Rahvakoolide inspektori rahutu elu ei meeldinud talle; heal meelel võtis ta seepärast kutse vastu, kui talle Tartus tsensori koht pakuti. Sellest ametist, mida ta pidas 1. maist 1892. a. alates, lahkus ta ettetulnud raskuste pärast 11 aasta järel õuenõuniku nimega.

Peale tsensoriametist lahkumist oli ta mõne aja ilma kohata, tõlkis sel ajal „Postimehele“ „Hüpatia“ (1903. a.) ja kavatses koguni era-advokaadiks hakata. J. Tõnissoni soovitusel sai ta I Eesti Laenu- ja Hoiu-ühisuses kassahoidja koha, kus ta lühikest aega ametis oli 50-rublase kuupalgaga. Sügisel hakkas ta H. Margensi juures raamatupidamist õppima. H. Margensi juures peeti Hüpoteegiselti ülevõtmise eelnõu. Enne jõulu 1903. a. valiti Hüpoteegiselti volinikkude kogusse eesti enamik, mispeale endised ametnikud teenistusest lahkusid. J. Jõgever sai 1904. a. Hüpoteegiselti pea-raamatupidajaks; teisteks ametnikkudeks O. Wirkhaus, A. Kitzberg ja A. Kruusberg.

Pea-raamatupidajal oli rohkesti tööd; ta pidi tihti poole õõni raamatuid korda seadma, nagu hr. A. Kruusberg jutustab. Dr. H. Koppel ja K. Parts revideerisid vähemalt kaks korda kuus põhjalikult raamatuid. Mitmed raamatud tuli üsna uuesti sisse seada. Pea saadeti Jõgever Peterburi linna krediitseltsi arvepidamisega tutvuma. A. Kruusbergi teatel kujunes J. töö Hüpoteegiseltsis sel ajal nii: kella 8—10 h. tunnid Treffneri gümnaasiumis, k. 10—2 töö Hüpoteegiseltsis, siis sagedasti veel mõni koolitund, enne kui J. lõunale sai. Kell 5 algas jälle Hüpoteegiseltsis töö. Kell 8 või 9 mindi õhtusöögile. Tihti tuldi peale õhtusööki veel seltsi tööle. Nii tööd vara hommikust hilja õõni.

Kui dr. K. A. Hermanni surma järel eesti keele lektori koht vabaks sai, pakuti see, nagu A. Kruusberg teab, ülikooli poolt Jõgeverile. Teades, et teiselt poolt seda kohta dr. O. Kallasele soovitatakse, ei tahtnud Jõgever keeleteaduse-doktoriga võistelda ega palvekirja ülikooli valitsusele anda. Ühel päeval pandi ülikooli meeste poolt Jõgeverile kindel nõue ette lektorikohale kandideerida ja tähendati ühtlasi, et dr. Kallasel olevat vähe lootust venelastelt häält saada. Jõgever võitles kogu ennelõunase päeva enesega ja andis alles mõni minut enne kella 2 paberid ülikooli kantseleisse. Vene kasvatuses saanud Jõgever valiti venelaste poolt 9. novembril 1909. a. eesti keele lektoriks, kusjuures ta ühtlasi Hüpoteegiseltsi ametnikuks edasi jäi. Eesti keele lektorina töötas ta ülikooli juures kuni 1918. a. suveni, mil ülikool Tartust Vorooneži viidi. Jõgeveril puudus tahtmine teistega Vorooneži kaasa minna; ta jäi Tartusse, kus ta oma paremad eluaastad mööda saatnud. Okupatsiooni-aegne saksa ülikooli valitsus tegi talle ettepaneku saksa ülikooli õppejõuks astuda ja saksa keeli hakata õpetama, kuid Jõgever lükkas selle ettepaneku põlgusega tagasi, seda enam, et suurem osa eesti üliõpilasi Tartu saksakeelse ülikooli boikoti alla pani. Eesti ülikooli avamisel määrati ta augustikuus 1919. a. eesti keele professori kohuste täitjaks ja varssi ka filosoofia-teaduskonna dekaaniks. Jälle ülikooli õppejõuks pääsmise järel loobus ta senisest teenistusest Hüpoteegiseltsis kui ka õpetajaametist H. Treffneri gümnaasiumis. Ülikooli professorina andus ta täiesti teadusele, korra ometi mõne kuu „Postimehe“ toimetuses töötades. Kui Eesti iseseisvuse esimesel ajal apostlikku kirikuvalitsust korraldati ja selle kiriku liikmete jaoks oma sinod asutati, valiti professor Jõgever varssi kui nende tähtsam isik sinodi liikmeks; selle koosolekuile pidi ta Tallinna sõitma kiriklikke ja koguduslikke

asju harutama. Keele uurimise otstarbel oli ta 1920., 1921. ja 1923. a. Pärnumaal ja Saaremaal murdeid uurimas; 1924. a. kevadel arvas ta enese väsinud olevat ega kavat- senud enam uurimistekonnale minna. Jõgeveri töid ja teeneid arvesse võttes valis filosoofia-teaduskond ta sep- tembris 1924. a. korraliseks professoriks, kuid niisugusena ei saanud ta enam ülikoolis esineda, sest haigus oli ta juba voodisse murdnud ja sundinud närvikliinikusse minema ennast arstima. Seal tuli veresoonte lubjastumisele veel peajaaju-põletik juurde ja see viimane haigus lõpetas ta elu- päevad 6. novembri õhtul kell 1/212. 9. novembril maeti ta veneusuliste Jüri kirikust professorite, üliõpilaste ja muu publikumi rohkel osavõtmisel vene surnuaiale, kus tütar juba varemalt viimse puhkepaiga leidnud.

Nii lähidalt Jõgeveri lihtne elukaik, töörikas ja sage võitlus mõnesuguste raskuste vastu. Jõgever oli töömees sõna tõsisel mõttes; töö oli talle nagu igapäeva- seks leivaks; ilma tööta ei tahtnud ta iialgi aega viita, kui just puhkamine seda tingimata ei nõudnud. Töö ei lõp- nud tal iialgi otsa, vaid tahtis teda tihti enese alla läm- matada. Igal pool pani ta käe külge, kus töö seda nõudis. Töö- mehena asus ta vahel sealgi tööle, kus töö-ala ta huvidest kaugel seisis; näiteks pidas ta 1885.—1890. a. Tartu Eesti Põllumeeste Seltsis kirjatöötaja ametit. Üleüldse arvas ta oma kohuseks eesti asja edendajaks appi rutata sinna, kus selleks ta abi iganes sooviti.

Töömehena ei olnud ta politikamees, kui ka vahel politika teda oma pöördesse katsus kiskuda. Juba alguses, Tartusse tuleku puhul, püüdsid poliitilised tuisklased teda oma tööriistaks teha, kuid asjata. Teda kohutas nende käremeelsus poliitiliseks tegelaseks hakkamast. H. Treffneri juurde jooksid korra küll kõik selle-aegsed poliitilised niidid kokku, teda kutsuti neid harutama, aga nii suur töömees kui ta ka oli, sellest tööst hoidis ta eemale ja jäi ainult pealtvaatajaks, kui ta ka C. R. Jakobsoni ringkonna püü- deid suuremalt jaolt õigeks tunnistas. 1920. a. astus ta ajuti „Postimehe“ toimetusse, ei teinud siin aga poliitiliste küsimuste harutamise tegemist, vaid käsitles oma kirju- tustes teaduslisi ja kirjanduslisi probleeme. Juba järgmisel aastal loobus ta ajakirjanduslisest tegevusest.

Ülepea teenis Jõgever oma eestimeelsusega meie täie- likku lugupidamist ja austamist. Kasvatus, mis vene koolides vene vaimus omandatud, ei suutnud temas ometi eestimeel- sust lämmastada, nagu küll paljudes teistes, kes vene semi- narides või muus sarnastes vene koolides kasvatatud, venes-

tuse tööriistana rahva sekka välja läksid. Pea jao teistest kroonu kasvandikkudest pikem eestimeelsuse alalhoidmises ja eestimeelsena püsimises, oskas ta kõik venestamiskatsed kahjutuks teha ega püüdnud noorsugu gümnaasiumi vene keele ülemkooliõpetajana vene vaimusse süvendada; ta õpetas noorsoole vene keelt, aga mitte vene meelt. Vene õhkkonnas, vene surve all elades oskas ta eestimeelsust alal hoida ja eesti aate kasuks töötada.

Venelased igatahes lootsid tast palju vene asja propaganda tegemiseks, sest et ta, nagu tähendatud, veneusuline ja vene keele kooliõpetaja oli. Need tegurid mõjusid muidugi kaasa ta määramisel rahvakoolide inspektoriks, missuguses ametis talt iseäranis vene mõju maksmapanemist loodeti, niisama ka tsensori ja lektori ametis. Tsenzorina oli tal raske põli: ta seisis nagu Skylla ja Charybdis vahel: hädaoht igal pool, kuhu tüüris. Valitsus ootas talt venestamise edendamist, eesti haritlased aga, tundes teda kui eestlust harrastavat meest, laiemat trükisõna-vabadust. Oleks ta venelaste soovi täitnud, oleks ta eestlaste silmis põlguse alla langenud, oleks ta aga eesti püüdeid edendanud, oleks ta venelastelt karistuse enese kaela tõmmanud. Ta katsus sellel raskel seisukohal kuldset keskteed käia. Venepäraseid ülistusi ajakirjanduses ei võinud ta küll hoopis ära keelda, aga ta katsus venestamispuüetelegi teha, niipalju kui võimalik, takistusi, ühtlasi ka eestivaimulistele artiklitele ilmumisevõimalust mööndes, kui nende sisu kuidagi seadusepunktidega vastolus ei seisnud. Sellegi poolest tõusis ta tegevuse vastu nurin niihästi eesti kui vene leeris; ühed nõudsid rohkem venestamist, teised eesti asja edendamist. Venelaste poole hoidev „Oleviku“ toimetaja A. Grenzstein tõstis mitmel puhul Jõgeveri vastu kaebust, et ta venesõbralisi kirjutusi „Postimehe“ vastu läbi ei lase ja šovinistlikke eesti asja edendamise kirju lubab ära trükkida. Mitmed muudki nurisesid, lootuses pettunud, et nad eesti tsensori ajal saaksid vihasappi sakslaste peale vabalt välja valada.

Ülepea tuleb tunnistada, et Jõgever oma lipukirjaks tegi niihästi tsensoritegevuses kui ka muus ametites olles: suum cuique. Igaühele oma, olgu eestlane, sakslane või venelane. Küll pidas ta ennast alati eestlaseks ja kaitsis eesti huvisid, kuid mitte võraste arvel. Ühte viisi õigust kõikidele! arvas ta. Välismaalased teaduskonnas on mitu korda ta erapooletust dekaani kohuste täitmisel rõhutanud, avalikult tunnistades, et ta vahet tegemata kõiki ühte viisi kohelnud, kusjuures ta ikka õiguse-põhimõttest välja läinud.

Mitte tsensoriametis ega töös Hüpoteegiseltsis ei seisa Jõgeveri tähtsus, vaid teaduslikes töös, nimelt eesti keele ja muistse aja uurimises. Ta keeleuurimuste kohta annab pea teine sulg seletust; kõnelen siin ta muust tööst üldse. Vaevalt studeerimise lõpetanud, esineb ta 1887. a. juba Eesti Kirjameeste Seltsis, kus ta kirjatoimetaja ja kirjanduskomisjoni juhatajana teotseb, laialeulatava kavatsusega, täielikku eesti rahvaluule trükkis avaldamist teostada. Väljaantav teos peab nime kandma „Eesti muinasaeg“, üksikute osadena ilmuma ja sisaldama kõik eesti vanad jutud, rahvalaulud, rahvaviisid, mõistatused, vanasõnad, rahvausu, muinasaja-teaduse, pruugid ning kombes ja asjalise rahvaluule uurimused (vrld. Eesti Kirjameeste Seltsi aastaraamat 1886—1887, lhk. 59—60). Selleks tarvitas ta E. Kirjameeste Seltsile saadetud kogusid. Aga rahvasuustki kirjutas ta traditsioone üles. Liiga kaugele ulatuvast kavatsusest võidi ainelise jõu puudusel ainult esimene anne (96 lhk.) teostada ja siis jäi asi soiku. Jõgeveri kavatsuse ulatuses ei ole meiegi ajal veel suudetud rahvaluule väljaandmise teostamisele asuda, kuidas võis see siis umbes 35 aasta eest teostuda! Nähes, et ilus kavatsus kavatsuseks jääb, saatis ta kogutud ained dr. J. Hurti kogule lisaks selle tingimusega, et materjal, kui see ka saatja kogutud, Eesti Kirjameeste Seltsi nime alla saaks (vrld. Dr. O. Kallas, Die Wiederholungslieder der estnischen Volkspoesie, lhk. 73). Muudki E. Kirjameeste Seltsi rahvaluule korjandused said dr. J. Hurti kätte. Alles hiljemini pöördus Jõgever jälle eesti muinasjuttude poole tagasi, neist Eesti Kirjanduses 1908. ja 1909. a. ülevaatlisku seletust andes ja pärast neid trükkides.

Juba varem oli ta dr. M. Veske „Oma Maad“ toimetanud, kus küll Hugo Treffner selle ajakirja toimetaja nime kandis, niisama Eesti Kirjameeste Seltsi aastaraamatuid 1886. aastast peale. Vabamate aegade tulekul asutas Jõgever 1906. a. ajakirja „Eesti Kirjanduse“, sama ajakirja, milles nüüd need read ilmuvad. Paraku leidis ta vähe kaastöölisi, nii et peaaegu üksi pidi ajakirja toimetama, ja lugejate väikese arvu pärast ainelist kahju kannatas. Sellepärast pidi ta juba järgmisel aastal väljaandmise enneaegu katkestama. Ometi ei lasknud ta ajakirja hingusele minna, vaid andis ta Eesti Kirjanduse Seltsile edasi, kes teda 1908. aastast siinemaale välja on annud. Jõgever jäi 1915. aastani toimetajaks ja jättis siis toimetamise J. V. Veski hooleks, kes ajakirja seni toimetanud.

Peale Eesti Kirjanduses avaldatud artikli eesti mui-

nasjuttude iseloomu ja liigitamise kohta on jta veel suurema ennemuistsete juttude kogu „Eesti muinasjutud koolidele“ eriteosena avaldanud. See teos ei paku enne trükimata materjali, vaid on süstematiseeritud põime enne ilmunud muinasjuttude kogust. Korra katsus ta õnne ka ilukirjanduse-alal, K. E. Sööti kulul trükki saates jutu „Ärkamisel“ 1898. a. Tartus ja „Õnneotsijad“ lühemate juttudega. Ülepea kavatses ta oma kirjatöid kümnes andes välja anda. Esimese andena selles seerias ilmusid „J. Jõgeveri kirjatööd. Laulud“. Tartus 1898. a.

Ta tõlkis ka klassikatöid eesti keelde. Rohkesti huvitasid teda kreeka suurvaimude tööd. Isegi Homerose „Ilias'e“ on ta eesti keelde ümber pannud, kuid seni ei ole see trükimasina alla jõudnud. Parema õnne osaliseks sai Aischylose „Kinnineeditud Prometheus“, mille Eesti Kirjanduse Selts omal kulul rahva sekka saatis. Saksa kirjanikkudest meeldis talle eriti Schiller, kelle „Orleani neitsi“ ta eestistas.

Ta oli Eesti Kirjameeste Seltsi matjate hulgas, ta seisis ka Eesti Kirjanduse Seltsi ristijate ridades. Uues E. Kirjanduse Seltsis valiti ta kohe eestseisusesse ja, kui professor J. Kõpp seltsi esimehe ametist tagasi astus, 1922. a. seltsi esimeheks. Sellesse ametisse jäi ta mailkuuni 1924. a., mil ta enese laskis E. K. Seltsi teaduslikeks sekretäriks valida. Sekretäriks saades loobus ta esimehe ametist, et kõige jõuga seltsi kirjanduslisele tööle anduda. Paraku ei lasknud halastamatu surm teda kuigi kaua seltsi sekretäri kohuseid täita; neile kavatses ta ülepea poole tööjõuga anduda, teist poolt ülikooli kohuste täitmiseks jättes.

Retoorika alal ennast mitte Ciceroks pidades, vaid palju enam Mooseseks, ei tahtnud ta meeeldi suuremaid koosolekuid juhatada, vaid jättis selle ülesande harilikult kellelegi Aaronile. Sellega ei ole öeldud, nagu poleks ta koosolekute juhatamisega toime saanud.

Ta pani asja ennast, mitte aga vormisid tähele. Selles suhtes teatakse iseloomulikku juhtumust jutustada. Rakvere ringkonna inspektorina tuli ta korra jala, kandekott seljas, Simunasse kooli katsuma. Kooliõpetaja oli just naabrusesse läinud keha kinnitama. Koolipoiss jookseb kooliõpetajat kutsuma: „Keegi pambumees tuli koolimajasse, küsib Teid taga!“ Kooliõpetaja vastu: „Ah, mõni kaupmees! Oodaku!“ Poiss läheb tagasi, kooliõpetaja jääb edasi keha kinnitama. Natukese aja pärast tuleb poiss uuesti tagasi: „Tulge ruttu! See on inspektor!“ Nüüd tuli kooliõpetajale

rutt jalgadesse. Ette arvas ta juba, et inspektorilt sauna saab. Suurte vabandustega ilmus ta inspektori ette, kes teda pealtnäha karmilt vastu võttis: „Küll kool annab otsuse!“ Kooli heas korras leides ei teinud Jõgever kooliõpetajale etteheiteid koolist äramineku ega oodata-laskmise pärast. Nähes, et kooliõpetaja oli agarasti tööd teinud, andis inspektori sõbralik meel kõik andeks. — Muidu teatakse, et Jõgever alati kohusetruude, teenistuses talle alluvate isikute huvisid kaitsis ja, kui ta sõnad ega nägu seda ikka üles ei tunnistanud, hea isana osutus. Ülepea ei rääkinud ta palju, olles oma olemises tõsine ja vähe karedavõitu, kes harva naeratas, aga selle kareda koore all peitus, nagu A. Jürgenstein ütleb, soe ja osavõtlik süda, õiglane ning otsekohene meel ja ausus. Kõiki oma kohuseid täitis ta truusti. Arvates, et ta mingisugust ülesannet ei suuda täita, keeldus ta aegsasti selle teostamisest. Kui viimsete aastate jooksul talt küsiti, kas ta ei hakka doktori-väitekirja valmistama, vastas ta: „Teaduslist tööd tahan küll teha, niipalju kui suudan, aga väitekirja valmistamist ma enam enese peale ei võta; jäägu väitekirja kirjutamine nooremate tööks!“ Muidu aga ei võidud sugugi märgata, et vanadusekoorem teda oleks rõhunud. Alles tänavu septembrikuus pandi tähele, et endine vaimu-värskus puudus ja nagu väsimus teda vaevas.

Eestimeelsus elas ta perekonnaski. Ta oli abielus 1891. aastast saadik Veera, sünd. Soomega, kes Tartus kauemat aega lasteaeda juhatamas ja üldsuse heaks teotsemas. Poeg ja 4 tüdart kaunistasid „kui õlioksad ilusad“ varemini ta leivalauda, kuna nüüd suurem osa on „pesast välja lennanud“. Poeg Viktor studeerib Saksamaal, kaks tüdart on mehel, kolmas käib koolis, neljas surnud.

Viis aastat sai kadunu Tartu ülikooli esimese eestikeelse professorina töötada, selle aja jooksul oma vastutulekuga ametivendade ja üliõpilaste rahulolemist ning täielikku austamist ära teenides. Aga mitte ainult ülikooli müüride vahel ei ole ta lugupidamist võitnud, vaid igal pool rahva seas, kes temaga kokku puutunud ja kes ta töödega tutvaks saanud. Ta mälestus elab laialdastes ringkondades edasi.

Jõgeveri kirjatööd, eriti teaduslise sisuga.

1. Eesti Muinasäeg I jagu: Jutud (I osa: Elajajutud; II: Sündmused taevas; III: Maaailma loomine; IV: Vaimud). 1887. a. 96 lhk.

2. Славянскій животный эпосъ въ сравненіи съ финскимъ (kandidaadi nime saamiseks 1888. a. Tartu ülikoolile käsikirjas sisse antud).

3. Soome keelte lugusõnadest (Eesti Kirjam. S. aastar. 1888, lhk. 47—55).
4. Soome-Ugri rahvaste suguluse küsimus (sealsamas 1889 I, lhk. 3—15).
5. Esimese järgu kahesilbilistest tüvedest eesti keeles (seals. 1889, II, lhk. 3—8).
6. Kõige vanem kiri eesti keeles, mis meie ajani on alale jäänud (seals. 1889, II, lhk. 9—13).
7. Eesti keele õpetus koolidele ja iseõppijatele. Tartus 1904. 160+11 lhk.
8. „Эстонская Литература“ Brockhausi ja Jefroni Энциклопедический Словарь'is.
9. Alustatud „Materjalide korjamine eesti etümo- loogia-sõnaraamatu jaoks“ (laenuid iraani, leedu, läti, ger- maani keeltest jne.; omad algupärased sõnad, samojeedi ajast alustades: sõna kujud; uuriija nimi; koht, kus uuri- mine ilmunud). Selleks on läbi töötatud suur hulk keele- teaduslisi töid, mis soome-ugri keeleteadust käsitlevad. Töö on käsikirjas.
10. Kuukiri „Eesti Kirjandus“ esimesed kaks aastat.
11. Saja aasta eest: Rosenplänteri Beiträge. Eesti Kirj. 1906, 85 lhk.
12. Joh. Kunder. 49 lhk. (seals.).
13. Keeleline ülevaade (seals. 153—160).
14. Mõnda keele kohta (seals. 244—247).
15. Mõnda minevikust (C. R. Jakobsoni kirjad Märt Mitt'ile. Dr. M. Veske kiri Märt Mitt'ile (seals. 173—180).
16. Mõned kirjad Eesti Kirjameeste Seltsi lõpupäevilt (seals. 105—114).
17. Arvustused keelelise ja kirjanduslise sisuga (seals. 17—24, 46—55, 80—88, 25—32, 54—64, 89—96, 115—128, 181—185, 222—224, 250—256, 283—288).
18. Dr. J. Hurt† (Eesti Kirjandus 1907, lhk. 1—4).
19. Joh. Kunder, 60 lhk. (seals.).
20. Uued raamatud ja arvustused, 34 lhk. (seals.).
21. Lühikene eesti keele õpetus koolidele. Tartus, 1907. 82 lhk.
22. Murdeuurimised Saaremaal Jaani kihelkonnas (käsikiri).
23. Eesti õigekirjutuse ühendamise katsed (Eesti Kirj. 1908, lhk. 315—325).
24. Eesti muinasjutud (nende iseloom ja liigitamine, seals. 42 lhk.).
25. Aischylos. Kinnineeditud Prometheus. Tõlge alg- keelest. Tartus 1908.

26. Üleskutse eesti keele üleskirjutamisele (Eesti Kirj. 1909, lhk. 207—209).
27. Mõned murde iseäraldused Saaremaa Jaani kihelkonna keelemurdes (seals. 1909, lhk. 390—395).
28. Kreutzwaldi kirjad Jaan Adamsonile (seals. 1909, 32 lhk.).
29. Eesti muinasjutud (nende iseloomust, seals. 1909, 117—127).
30. Arvustused (seals. 1909, 13 lhk.).
31. Ilias. Laul I—VI. Tõlge algkeelest (trükivalmis käsikiri).
32. Eesti muinasajast (Eesti Kirj. 1910, 23 lhk.).
33. Arvustused (seals. 4 lhk.).
34. Veel kord, kudas tuleb sõnu „auu“ ja „nõuu“ kirjutada (Eesti Kirj. 1911, lhk. 171—177).
35. Eesti muinasajast (seals. 230—239).
36. Eesti hariduslised olud enne Kristust (seals. 337, 343).
37. Esivanemate jälgil (Eesti Kultura I 1911, 183—194. „Kalevipoeg“ ja mõned uuemad tööd eesti esiaja kohta kuni 1200. aastani).
38. Fr. v. Schiller, Orleani neitsi. Tartus 1912, (algkirja värsimõõdus).
39. Läti Hendriku eesti keel (Eesti Kirj. 1911, lhk. 1—9, 49—56).
40. Vanemad eesti keele kirjutatud allikad ja Liber Census Daniae (seals. 115—119).
41. Mis kõnelevad meile Liber Census Daniae kohanimed Eesti rahva minevikust (seals.).
42. Õigekeelsus ja õigekiri (seals. 289—303).
43. Käänamise ja pööramise tabelid eesti keeles (Eesti Kirj. 1913, lhk. 1—58).
44. Arvustused (27 lhk., seals.).
45. Eesti rahva sündimine ja tema noorpõlv (Eesti Kultura II, lhk. 202—228. Katse kirjeldada eesti elu ja olu iseseisvuse ajal kuni 1200. aastani).
46. Eesti muinasjutud, I jagu (algus kirjatööst, milles kõik trükis ilmunud eesti muinasjuttude teisendid sisuliselt korraldatud. Töö on alustatud 1908. aastal, käsikiri, umbes 500 lhk.).
47. Ainsuse osastav praeguses eesti keeles (Eesti Kirj. 1915, lhk. 50—54).
48. Materjalid eesti kirjakeele ajaloo jaoks (Eesti Kirj. 1914, lhk. 62—70, 185—192).

49. Nimetav muude eesti keeles (seals. 201—209).
50. Omastav muude eesti keeles (seals. 233—235).
51. Arvustused (seals. 19 lhk.)
52. Johann Forselius, Eestlaste ebausku kombed, viisid ja harjumised. 38 lhk. (uuesti revideeritud väljaanne).
53. Dr. Fählmanni uurimised eesti keele alal ja nende hindamine eesti kirjakeele ajaloo seisukohast (käskiri umbes 700 lhk.).
54. Fählmanni eestikeelsed kirjatööd (uus revideeritud väljaanne), 80 lhk. (ilmus ka Eesti Kirj. 1915).
55. M. Veske kui keeleteadlane (Eesti Kirj. 1915, lhk. 150—153).
56. Arvustused (seals. 15—32).
57. Краткий очеркъ истории эстонской литературы. Понуд venekeelses koguteoses Отечество. Сборникъ национальной литературы Россіи. Томъ I, lhk. 72—89. 1915.
58. Eesti keele häälikute ajalugu. Tartus, 1918.
59. Eesti täniste murdeuurimiste saaduste kokkuvõte. (Trükkimata.)
60. Eesti keele grammatika I aasta, 1919.
61. Eesti keele grammatika II. Muutelõpud. Tartus, 1920.
62. Eesti keele grammatika III. Süntaks. Tartus, 1920.
63. Uurimisreisilt Saaremaale (Eesti Kirjandus 1921, lhk. 11—18).
64. Eesti muinasjutud koolidele. Tartus 1924.
65. Prof. dr. E. N. Setälä (Eesti Kirjandus 1924, lhk. 56—62).
66. J. Jõgeveri kirjatööd I. Laulud. Tartus, 1898.
67. Ärkamisel. Tartus, 1898.
68. Õnneotsijad. Tartus.
69. Viimaks veel nimetada mitmeaastaste loengute käsikirjad eesti keele alalt.

M. J. Eisen.

Eesti rahvameditsiin,

eriti sünnituse ning naistehaiguste puhul ja laste arstimisel, vanavara valgustusel.

5

32. Kirm. On lapsel peale sündimist kurgulaes kolm valget täppi, siis kutsutakse seda kirmiks. Sel ajal käivad lapsel krambid peal. Et krampsid mitte ei tuleks, peab kurgulaes asuvast kolmest läätsetera-suurusest täpist

ehk villist keskmise ära kratsima. Neid vanamoore, kes seda mõistavad teha, nimetatakse „kirmirikkujateks“ (Wiedemann, Aus d. inner. u. äusser. Leben, lhk. 375). Kirmi enese vastu antakse aga kas musta kassi või musta kuke verd, või mõlemaid üheskoos (Palamuse). Samuti määritud ka kurgus olevaid täppeid musta kuke verega (Simuna).

Kirmihaiguseks loeti ka veel haigust, mis ilmus iga kuu vaheajal peavaluga, palavikuga, oksendamisega. Rinnad rögisevad ning laps lõõtsutab ise seejuures — see on niinimetatud rinnakirmi-haigus. Arstimiseks võeti lapse kurgulaest verd või keedeti söögipeedi vedelikku (?) õllega ja anti seda haigele juua (Põltsamaa).

Laste krampide vastu olid isegi oma sõnad: „Ära niidan nirgi silmad, kastan kadeda silmad, sihin siili karvasida, püüan partsi piitsasida. Kaibus kadugu, laul lämmitagu! Mina sõiman sõnaust, mina kaiban kaibust, mina teen last terveks, saadan teiste sarnatseks. Havi keel, havi meel! Jumala risti ette, Jumala rist taha, Jumala rist maast taiva. Aamen. (Wiedemann, lhk. 399.)

Kui on lapsel kirm, siis arstitakse seda järgmiselt: võetakse kolm hobuse-väljaheite tükki, pigistatakse igast tükist 3 tilka vett ühe lusikatäie piima hulka ja antakse lapsele sisse; terveksaamine olevat siis päris kindel (Tuhala). On väikesel lapsel kirm, siis on suureks abiks, kui hobusel, kes reisult koju tuleb, rangid sedamaid kaelast võetakse, nii et nad veel soojad oleksid, ning laps neist kolm korda läbi pistetakse.

33. Kahetamise arstimine. Kahetatuks peeti last, kui ta pasandas, kisendas, kidur oli, ei söönud jne. Lapse kahetamist arvatakse kurja silmaga inimese tööks.

Kui lapse kõht oli kahetamise tõttu lahti ja valutas, siis anti arstimiseks juudakakku sisse. Kõhuvalu vastu aitas ka see, kui korjati tolmu sealt kokku, kus arvati see kuri inimene käinud olevat, kes lapse kahetas, segati see tolmu söögi hulka ja anti haigele süüa. Aitavat vahel seegi, kui seda kurja inimest hurjutada (Tapa).

Kui laps palju kisendas, arvati sedagi kahetuseks. Arstimiseks pandi tulise väävliga pada põrandale. Lapsel aga seoti rätik ümber pea ja hoiti teda kuuma paja kohal, kuni ta vait jäänud; siis olnud lapsega jälle kõik korras (Võnnu). On lapsel nututaja peal, s. o. kui laps alati nutab, tuuakse selle nututaja saatja karvu ja suitsetatakse nendega last, käiakse targagi juures; ka piiratakse last kiviga (Saarde).

Kui laps kidur — kahetatud, siis on teda viheldud kuivalt 9 seltsi puude okstest tehtud vihaga kolm korda vana kuu neljapäeva õhtul (Kursi). Puudus aga lapsel söögi-isu, siis viidi laps seamollile ja anti talle teelusikaga molli kohal süüa (Järvamaa); või jälle tehti lapsele vannid, mille sisse pandi 9 hõõguvat sütt (Tartu); seda viimast arstimist tarvitatud iga kahetuse puhul.

Last kaaluti margapuuga kolme kuu jooksul iga kuu esimesel neljapäeva õhtul noorkuu ajal, last kuu poole pöörates, sest arvati, et kuust tuleb tervis. Selle kaalumise kohta käivad järgmised laulusõnad:

Mis ma nägemata kaalun,
Tundemata üles tõstan:
Kadunegu kaevu põhja!
Mis ma silma nähes kaalun:
Kasvagu kui kuuske kõrge!

(Der Esten abergl. Gebräuche, lhk. 59—60.)

Olnud laps kahetusest kärnas, siis pandud üks nõu sauna ahju, selle sisse üheksa tulist sütt, läbi kerise valatud vesi nõusse ja loetud sealjuures üheksa korda „Issameiet“. Selle veega pesemisest saanud laps terveks (Tapa).

Olnud laps ära imestatud, siis pistetud teda kolm korda redeli pulkade vahelt läbi (Järvamaa); ehk jälle lastud koer kolm korda üle lapse hüpata, — siis saanud laps terveks; ehk otsitud käidavast kohast saapatalla tükke või muid saapa räbalaid, põletatud ära ja antud siis seda tuhka lapsele sisse (Tapa). On võõra silm lapse ära teinud, kaabitakse raud-terariistade küljest rauaroostet, segatakse veega ja antakse lapsele juua; siis saab laps pea terveks (Ambla, Sõmerpalu). Korjatakse ka toa pühkmeid kokku, põletatakse rehetoa põhjapoolses otsas ja suitsetatakse last seal peal (Simuna). Samal otstarbel kaaluti last kaevu kohal (Tapa) või viidi laps sealauta ja peideti põhkude sisse, kus teda veidi aega lasti olla (Tartu).

On laps imestatud, siis pannakse kerisekivi vette, laps aga lastakse läbi pahema püksisääre ja tilgutatakse seda vett pahema küünarnukiga lapse peale. Või pestakse raudpada puhtaks, tehakse ta tulel kuumaks, valatakse vett sisse, võetakse tulelt ära ning pannakse sõel kummuli peale. Laps aga pannakse pajast tuleva auru sisse; samal ajal suitsetatakse teda nõmme-liivateega (Thymus Serpyllum L.) ning kolme õlekõrrega, mis võetakse põhja poolt katuse äärest (Wiedemann, lhk. 394).

Kadedusest lapsele saadud viga võidavat sellega ära arstida, kui lapse vihtlemise puhul 9 kuuma kivi peale vett tilgutades tossu tehakse (Sträköva).

Igasugust kahetamist arstitakse järgmiselt: Korjatakse kõrsi kolme ukse alt ja võetakse vana kuu neljapäeva õhtul 9 hõõguvat sütt, lugema hakates 9-st peale kuni üheni ühe „hingeõhuga“ (lugemise ajal ei tohi hingata, — siis ei ole arstimisel mõju). Need kõrred põletatakse ära ja seda tuhka antakse veega sisse. Aga kui lapsel on mõni välimine (naha-) haigus, siis loetakse need söed vette ja pestakse selle veega last; seda vett kutsutakse: „ühiksa söe veeks“ (Järvamaa); kahetamise arstimiseks antakse lapsele tuleasemelt söehelbeid nootsa-täis (Iisaku).

Kõige paremaks arstirohuks arvati sõnu: „Ära kaheta last ära!“ Tuli ka vahest ette, et need sõnad ei aidanud ja laps ikka kahetatuks jäi, siis ei avitanud muu, kui lapse ema korjas metsast „kahetusekoldasid“ (Lycopodium), keetis neid rõõsa piimaga, andis seda piima lapsele juua, või küpsetas kahetusekoldasid leivapätsi sees ja söötis lapsele seda leiba (Volveti).

Kui „annekolda“ ehk kahetuserohtu katkutud, siis visatud sinna asemele punast lõnga, — seeläbi loodetud taimete suuremat mõju. Seda rohtu tarvitati kahetuse vastu — niihästi kahetuse ärahoidmiseks kui ka kahetuse arstimiseks. Seda rohtu kutsutakse ka „vana Anne koldadeks“; „vana Ann“ olnud vist üks nõid (Saarde).

Kui arvatakse lapsel haigus nõiutud olevat, aga tihti muugi haiguse puhul vihtles tark teda lausudes: „Sopp, sopp, soone peale, vihalehes (nõiutud) veere (vere?) peale!“ (M. J. Eisen, Eesti mütol. I, lhk. 19).

34. Kõhuhai gused. Mitte üksi kahetuse tõttu ei jäänud lapse kõht haigeks, vaid ta võis koivalgusest s. o. ehavalgusest saadud olla või on ehavalgus lapse peale paistnud. On eha lapse mähkmete peale paistnud, siis teeb laps rohelist. Et häda kõrvaldada, tuleb mähkmed nii üles riputada, et hommikune päike nende peale paistaks (Wiedemann, lhk. 382—383). Ka pannakse kolm pastlanõela ristamisi lapse nartsudesse ning nartsud vastu akent 3 korda ristati ehavalgele kuivama. Või viheldakse last põhja pool toa räästa all peale päeva loojaminekut, üteldes: „Eha, eha, koit, koit, minu laps teeb rohelist“ (Haljala).

Kui laps haigeks jääb, pasandab või tal on mingi muu viga, siis kaabitakse 9 raua pealt rauapuru, iga raua pealt 3 korda; pasanduse puhul saab sellest kohe abi.

Kõhu lahtioleku puhul pesti last veega, milles on pleekimata linast lõnga pestud (Wiedemann, lhk. 381).

Arvati, et laps on kõhuhaiguse saanud koivalguselt, siis hoiti laps õhtul palja tagumikuga 3 korda vastu akent, kust koivalge sisse paistis, ja öeldi iga kord: „Koi, lahku lapse pe—st.“ Kui peale selle aknale veel koirohtusid pannakse, kaob viga (Sörve).

35. Sündimismärkide ja -vigade arstimine. Sündimismärkidest või -vigadest olid kõige rohkem tuntud tulekahju-märk — punane märk lapse ihu peal, mis pidi seda tähendama, et naine kandmise ajal tulekahju nähes on omale sinna kohta käega löönud. Lapsel võivad aga veel kõiksugused muudki märgid näo või ihu peal olla, nagu rotimärk, marjamärk (näeb välja nagu mari, millega on raskejalgset visatud) jne. Sündimismärkidest oleks veel nimetada soldatimärk — väike ristike rinna või käe peal, tähendab, et poeglaps suureks saades sõjaväkke läheb (Rõuge); tutt otsa ees tähendavat suures eas leseksjäämist. Sündimisvigadeks loetakse kõiksugused ussivead, koeravead, hundivead jne.

Kui lastel mingisugused sündimismärgid küljes on, siis aitavat surnu sõrmega pigistamine, s. o. võetakse surnu sõrm ja pigistatakse sellega sündimismärki (Seljaküla, L.-Nigula). Ka viiakse laps ühes külasse, kus juhtub surnu olema, raputatakse surnu pahema käe nimetissõrme 3 korda — ja kohe kaduvat märk (Kullamaa). Või vajutatakse sündimismärki pleekimata linase riidega, mis siis surnu juurde kirstu pannakse. Linase riide kõdunemisega kirstus kaob ka sündimismärk (Järvamaa). Kui lapsel on ihu, iseäranis näo peal sündimismärgid, siis peab kohe sama lapse viimastega kolm korda hõõrudes vajutama (üldiselt tuntud). Seejuures tulevat iga kord viimase peale puhuda ning iga vajutuse eel haigele kohale parema käe sõrme otsaga piir ümber teha (Kursi). Ka arstitavat sündimismärke, mis lapsel ihu või näo peal juhtuvad olema, kolmel neljapäeva õhtul enne ristimist, kusjuures sündimismärki iga kord kolm korda vajutatakse nabavarre-otsaga või viimastega (Simuna, Kursi). Peale ristimist ei aitavat. Mõnel pool on sündimismärgid ka siis ära kadunud, kui neid nabavarre verega määriti (Kursi). Väga hästi kaduvat sündimismärgid ära, kui ema last lakub (Kullamaa).

Tulekahju-märgid kaduvat, kui tulekahju süsi vees kustutada ja selle veega tulekahju-märki pesta (Paistu Kaarli); või toodi metsast tuleasemel kasvanud sammalt

ja vajutati sellega (Simuna). Kas sündimismärkide arstimise korral ka sõnu loeti, ei ole teada.

Kõigist sündimisvigadest oli kõige rohkem tuntud ussiviga. Laps, kellel on ussiviga, keerutavat pead, pöörivat silmi, limpsavat keelt jne.

Kõige mõjuvamaks ussivea arstimise viisiks loeti järgmist. Võetakse ussimatar, sao vedamise kõis ning reha ja viiakse sauna kerisele. Vanad eided viivad lapse sauna, vihtlevad teda ja pomisevad ise seejuures arusaamatuid sõnu. Pesuvee viskavad iga nelja tuule poole laiali (Jõhvi). Ka pandavat ussimatar, millega kas sama või mingi teine uss maha on löödud, kerisele ning visatakse leili, kuna see vesi, mis läbi kerise kivide ahju tilgub, korjatakse ühte riista. Selle veega pestakse last enne ristimist (Kursi). Vahest võetakse rehast ainult kolm pulka välja, pannakse kapa sisse vette ja viheldakse last saunas nende pulkade pealt (Simuna). Ka pistetakse laps kolm korda ussi moodi keerdu pandud ohjadest läbi; pärast pannakse ohjad lapse vannis, kus siis last ka pestakse (Laiuse). Kui nahkrihm, mida pükstel sidemeks kantakse, kerra keeratuna vette pannakse ning selle veega last pestakse, siis kaduvat ussiviga ära, sest rihm tähendavat kerra tõmbunud ussi (Kursi). Ka pannakse lapse vannis pesu- vette ussimatar (mõnel pool nõutakse, et ta peab olema leppapuu) ja pestakse last siis vannis (Simuna). Aitavat ka, kui ussimatra küljest ainult mõni laastuke vannis vee sisse panna ning siis last selle veega pesta. Kui aga uss, mis raskejalgsel ehmatas, maha löödi ja ära kuivatati, siis aitavat selle ussi kestaga lapse pesemine väga hästi. Pesta tulevat tule peal. Ka antavat tükike ussi kesta lapsele sisse (Kursi). Või keeratakse leivatainast uss ja pestakse last selle pealt (Avinurme). Need kombesid olevat praegugi, isegi üsna noorte inimeste juures tarvitusel (Simuna). Kõik need arstimisviisid aitavat ainult enne ristimist (Kursi).

Väga laialt tuntud on ka koera- ehk penitõbi. Kui laps magades kiunub ja koera moodi nuutsub või ka tasakesi nagu haugub, siis loetakse seda koeraveaks (üldiselt tuntud). Mõnelt poolt saadud andmetes vahetatakse koera- ja ussivead aga tihti ära. Koeravea ravitsemise viisid lähevad ainult detailides lahku. Harilikult pannakse laps leivamõhe ehk -küna alla tare ehk toa läve peale (mõnel pool ka küüni — Laiuse) ning aetakse koer kolm korda üle lapse. Mõnel pool ei panda last mitte küna alla, vaid lastakse koera kolm korda üle lapse hüpata (üldiselt tuntud). Pärast seda pestavat last koera kusega (Sõmerpalu). Võe-

takse ka koera karvu ja suitsetatakse nendega last (Võru) või antakse lapsele koera piima sisse (Risti).

On lapsel hundihäda ehk -viga, siis „kõõritab“ ta silmi, s. o. vaatab kõõrdi, ühe silmaga ühele, teise silmaga teisele poole; või laksutab lõugu ja ei saa kunagi söönuks (Wiedemann, lhk. 385). Hundivea arstimiseks viidi laps kolmel neljapäeva-õhtul õue ja hurjutati (Võru). See viga näib vähe tuttav olevat, sest et andmeid selle üle on õige vähe kokku tulnud.

Kui laps palju süüa tahab, siis olevat see hobuseviga. Ema olevat lapse kandmise aegu hobuse leivaosa söönud. Arstimiseks tulevat hobust vihelda ja siis selle vihaga last. Ka arvatakse sama viga sellest tekkinud olevat, et ema raskejalgsuse ajal ukiselävel istudes on söönud. Sel viisil tekkinud viga arstitakse nagu koeraviga, s. o. asetatakse laps ukiselävele ja lastakse koer kolm korda üle hüpata (Virtsu).

Vahel tuleb ette, et laps imedes suuga hammustab. Selle põhjuseks arvati, et ema olevat enne sünnitamist kapiukse või kastikaane vahel midagi söönud. Vea arstimiseks pannakse laps kappi või kasti. Lapse ema peab siis kapiukse või kastikaane vahel kolm suutäit leiba ära sööma.

Olid väikesel lapsel soolatüükad ehk käsna, siis arvati viga sellest tulevat, et ema kandmise ajal on soola varastanud. Et sel teel tekkinud soolatüükaid ära kaotada, hõõrutakse soolatüügast soolaga. Soola peab pärast seda küdevasse ahju viskama, ise aga ruttu toast välja jooksuma, et mitte ei kuuleks, kui sool ahjus pragiseb. Juhtub aga viskaja ise seda kuulma, siis ei kaduvat soolatüükad elu-aegki ära (Viljandi). On veel teisi soolatüüka ravitsemise viise, kuid neil juhustel ei vaadata soolatüüka kui sündimisvea peale.

Kui laps sea moodi noriseb, tuleb teda seakarvadega suitsetada (Paistu).

Ehmub raskejalgne raskejalgsuse esimesel poolel, siis tekib sellest lapsele mingi viga. Juhtub raskejalgne aga kandmise teise poole ajal ehmuma (näiteks härg on teda vastu seina muljunud), siis peab raskejalgset kohe arstima, et lapsele sündimisviga ei tekiks. Selleks lõigatakse kolme terve leiva otsast väikesed kasukannikad. Igale kasukannikale tehakse suure nõelaga (pastlanõelaga) kolm auku. Võetakse kolme kanamuna valged, täpped keerud ja süüakse nad toorelt ühes kõrvetatud leivakannikatega ära. Pidavat hästi aitama (Kursi).

36. Mitmesuguste lastehaiguste arstimine. Et üksikute haiguste kohta on vähe andmeid kokku tulnud, siis olen nad kõik ühte peatükki kokku võtnud.

Läätсед ja nõstmed tulevad harilikult kevadel. Lätse- ja nõstmehaiged hoitakse soojas, ehk küll haiged külma paluvad; ka ei anta neile külma vett juua, vaid soendatud vett, millel leib sees. Antakse rohuks: keedetud piima, lambiõli või poomõli; ka kummeli- ja karikakra-tee vett. Lööbivad nõstmed kadumisel ihu peale, siis jätvavad nad armid järele; kui nad lõpul aga ihu sisse lähevad, siis jääb ihu küll rikkumata, aga nõstmed võivad kuni südameni minna, ja siis toovad nad surma (Võrumaa); lapse tuulerõugete puhul tuleb last toa põhjapoolse räästa all vihelda — ja kohe kaovad rõuged (Haljalast); kui leetrid kuskil peres kõige esmalt poeglast tabavad, siis on nad healoomulised; kui aga tütarlast, siis — halvloomulised (Wiedemann, lhk. 464).

On laps allakusija, siis tuleb rotinahk ära kõrvetada ning seda tuhka lapsele sisse anda (Sõrve); ehk jälle tuleb lapsele sööta roti näritud leiba (Sõrve) või üheksa silgupead. Keedetakse kukemuna, kúpsetatakse pätsi sees ning söödetakse lapsele (Sõrve); ehk jälle rohuna allakusemise vastu antakse seljast võetud ja kõrvetatud mähkme tuhka (Sõrve). Pekstakse last ka tulihaoga (tulihagu on vits, millega tuulamissarja alt pikad kõrred ära lükatakse) vee-pange kohal; siis kaob tal see „vilbus“ ära (Viljandi).

Kui lapsel sööja naba juures, siis valutab naba, mida arstitud järgmiselt: toomingapuu koore alt kaabitud naba peale — ja kohe vähenenud valu (Kursi). On lapsel aga suur naba, siis tuleb last söngi kohal, pea alaspidi ja jalust kinni hoides, riputada ning teda 3 korda tagaspidi üle pea visata; ehk jälle leivalasna (leivalabida) otsaga naba muljuda; siis kaduvat viga (Sõrve).

Tihti peale tuleb ette, et laps oksendab; siis viiakse ta kaju (kaevu) juurde ja riputatakse vett peale (Tõstamaa). Aga oksendamist, mis sellest tulnud, kui esimest pesuvett tuues seda loksutati, arstitakse sellega, et viiakse laps kaevu juurde, pannakse ta seliti kaevukoogu alla ja tilgutatakse 3 tilka vett suhu; viga paranevat kohe (Sõrve).

Kui laps „sukutab“, tuleb vasika tapmise noaga 3 korda „kokutada“ ja selle noa pealt 3 tilka vasika verd sisse anda; ehk lüüakse kurikaga 3 korda lapse pähe, nõnda et laps kohkuks (Sõrve). Kui aga laps tõlbisti räägib, tuleb talle vasaraga 3 korda koonu alla lüüa (Sõrve). On lapsel keelekida kinni, pannakse lapse rinnale naise-

niinepuu ehk näsiniine (*Daphne Mezereum* L.) koort (Sõrve). Kui laps kolme aasta järel rääkima ei hakanud, siis viidi laps lõikaja juurde, kes lapsel valge, keele otsa küljes kinni oleva kidasoone katki lõikab, — siis saavat laps kohe rääkimisvõimeliseks (Pärnu).

Kui lapsel silmaveered punased, võetakse päramiste pealt liiva ja pannakse vette; selle veega tuleb lapse silmi pesta (Helme). On aga lapse silmad rähmas, siis pestakse neid ema piimaga; tervekssaamine olevat päris kindel (Jüri). Kõõma kaotatud sel teel, et võitnud kõõmavaid kohti sularasvaga (Sõrve).

Kui poeglapsel „munud“ olid üles paistetanud, siis lasti inimesel, kes karu- või hundiliha oli söönud, pureda (Võnnust); ehk jälle näritakse pehmelt seda haiget kohta ja öeldakse seejuures tasa kolm korda üksteise järel: „Mis sa närid? Närin riisi. Närin nõnda, et abi saab. Jumal aidaku.“ Peale selle kaabitakse natuke puru mees-terahva valgevasest püksinööbi küljest, segatakse kriidiga ja antakse lapsele sisse (Wiedemann, lhk. 383).

Kui lapsel oli käsi paistetanud ning nagises, mindud lapsega 3 neljapäeva-öhtut matuse-aija võrede juurde ja pigistatud nende võrede vahel kätt (Võru).

Kui lapsel krambid peale tulnud, laotatud kohe must siidirätt üle lapse ja jäetud see senikauaks lapse peale, kuni krambid on möödunud (Tapa). Ka kaalutud last kaevu kohal, mis samuti aidanud (Tartu).

Kui laps väga ära kuivab, pannakse konn vette ja viheldakse last selle konnase veega (Põltsamaa).

Lapsed kiristavad hambaid sel juhusel, kui neil ussid on. Usside vastu antakse küüslauku, mida ka puruks-tehtult naba peale pannakse, ehk jälle soolikarohu (*Tanacetum vulgare* L.) õisi ja seemneid, või lehmakapsa (*Turritis glabra* L.) ja ussipuju seemneid (*Zetwersamen*), mida tuuakse apteegist (Wiedemann, lhk. 379).

Igal lapsel olevat 8—12 aastani sagedasti põlvede sees valu, samal ajal tulevat lastele ka uued hambad suhu. Sel ajal olevat hamba- ja ka põlvekeerme-valu loomulik, sest nad kasvavat. Põlvi määratakse siis rasvaga, võiga ja ka lambiõliga (Võru).

Rahututele lastele antakse vaseroostet (Grünspan) või jälle peenikeseks tehtud klaasi sisse (Wiedemann, lhk. 378). Kui lapsed palju kisendavad ja vihastavad, võetakse sealt kohalt maa seest, kus härjad on müranud ja kraapinud, rohujuuri ning pestakse last nende rohujuurtega (Tänasilma).

On laps haige ja ei teata, mis tal õieti viga on, siis võetakse ukse alt mulda, tehakse see kuumaks ja pannakse lapsele rindade peale, ja mõju ei jää tõega tulemata (Tapa).

Et laps terve oleks ja haigustele vastu paneks, kui ta juhtuks haigeks jääma, pannakse ta väikesest peast lambasöögi-küna alla ning lastakse lambakarja 3 korda üle küna jooksta (Põltsamaa).

VIII. Lapse hoidmine.

37. Laps. Last kasvatades seab vanem omale mõttes silmade ette kujutuse, missugusena ta oma last suures eas sooviks näha. Selle järele tuleb last ka kasvatada ja kõiksugu vanarahva kombeid ning nõudeid täita, sest mõne kombe mittetäitmine võis määratu halvad tagajärjed anda.

Sooviti, et laps pehme südamega saaks, siis pidi nurganaine ämmamoorile villadega maksma (Otepää). Tütarlapsele ei tohtud toitu sukavardaga, nõelaga ega mingisuguse terariistaga suhu panna, sest siis kasvavat tal suur süda. Ka ei tohtud last enne peksta, kui ta aasta vanaks on saanud. Aastavanust last pekstakse esimest korda lepavitstega, — siis hakkab ta hirmu kartma. Pekstakse last aga varemini või muu vitsaga, siis ei karda laps sugugi hirmu (Põlva). Kõik meelenõrgad, vastuhakkajad, riikad, samuti ka isesuguse ihujumega lapsed olevat ikka kurat ümber vahetanud. Neid on jumalakartmatud ropud vanemad vandudes ja needes sünnitanud või on enne ristimist lapse juurest ära käinud ja mitte valvsad olnud ega ole ristimärgikesi voodi ette teinud või on terasriista voodi ääres varjul hoidnud. Öeldakse: „Kuri laps on vanematele Jumala vitsaks!“

Ka on tähele pandud, et kui väga ligidalt sugulased paari lähevad, saab mõni laps hull või vigane; minnakse aga kaugelt paari — saavad lapsed kõik targad (Otepää). Suguühete ajal ei tohi kumbki purjus olla, vastasel korral tulevad lollid lapsed (Simuna). Enne aastat ei tohi lapsel juukseid lõigata, — jääb poole aruga (Haljala). Kui lapsele jahukotiga pähe lüüakse, siis jääb ta rumalaks; see-sugust last kutsutakse „jahupeaks“. Kui lapsel väike pea, saab tast tark; kui suur pea — rumal inimene (Saarde). On tütar isa nägu, siis saab tast tark ja rikas inimene (Tapa). Juhtub laps omale sõela pähe panema, jääb ta rumalaks (Sõrve). Laps, kelle nina tatine, on pärast-poole tark.

Kui lapsele hammas enne pealepoole kasvab, siis saavat tast vaidleja inimene (Tapa), sest tema sõna jäävat ikka peale. Väikese lapse igemeid ei tohi näpuga kaeda, — kasvavat kõverad hambad (Vooru). Lapse suust tulnud hambad visatakse kerisele, öeldes: „Kilk, sah luuhammas, anna mulle raudhammas“ (seda olen ka ise lapse-eas teinud); siis kasvavat uued hambad hästi tugevad (Tartu- ja Järvamaa). Kui aga lapsele hambad hilja suhu tulevad, siis elavat ta vanaks. Kui laps end nimepidi nimetab, sureb ta noorelt. Liiga targad lapsed ei ela kaua. Ka käo ja haki ilmumine kuulutab surma (Pärnu, Viljandi- ja Järvamaa). On lapsel sündides käed valged, siis tähendab see, et laps mitte kaua ei ela; öeldakse: lapsel olevat surmakindad käes (Jüri kih.). Kui käed küünarnukkideni valged, siis olevat tal ohukindad käes; kui kogu ihu valge — valukindad, põdejakindad (M. J. Eisen, E. uuem mütol., lhk. 156).

Soovitakse lapsele, et tal täiseas hea abielu-õnn oleks, siis tehakse järgmist: Kolmandal päeval peale poeglapse sündimist võtab ämmamoor sõrmest hõbesõrmuse ja pistab lapse suguliikme sõrmusest kolm korda läbi, et laps abielusse astudes kuue lapse isaks võiks saada. Tütarlapsele teeb ämmamoor häbeduseprao peale noa seljaga kolm risti ja vajutab prao peale hõbesõrmusega kolm korda, et tütarlaps täisealiseks saades „sohiks“ ei läheks (Palamuse).

Ka püütakse lapsi hirmutada, kui nad vastu hakkavad. Ei lase laps pead sugeda, siis öeldakse: „Täid viivad kajusse (kaevu).“ Lähevad lapsed kaevu äärde vaatima, öeldakse: „Näkk on kajus, tõmbab sisse.“ Lõigub laps pühapäeval noaga, öeldakse: „Kirikupapp lõikab kõrva ära, paneb p—e paigaks.“ Tõukab laps kedagi jalaga, öeldakse: „Jalg kasvab pärast surma hauast välja“ (Järva- ja Tartumaa). Hakkab laps ninanuuskamise ajal nutma, öeldakse: „Kas panen tati tagasi?“ (Põltsamaa). Sõrme otsaga ei tohi vett tulde tilgutada: käed minevat kärna; ei tohi tulde sülitada: suu minevat kärna (laialt tuntud); ei tohi süte peale puhuda: kusevat öösi alla (Järvamaa).

Juhtub laps aevastama, siis peab selle lapse ema, isa või mõni muu vanem inimene, kes seda kuuleb, „aita, Jeesuke!“ ütleva, — muidu varastavat või vahetavat vanapagan lapse ära. Pakub laps suurele inimesele mingisugust asja, siis tuleb asi vastu võtta, laps ise aga üles tõsta ja ütelda: „Pikaks! pikaks!“ — siis kasvab laps

suureks (Paistu). Poeb laps rumalast peast kellegi jalgade vahelt läbi, jääb ta pisukeseks. Et laps kasvama hakkaks, kaalutakse teda kolm neljapäeva-õhtut mõõdunuiaga (marga-puuga) (Tõstamaa).

Tahetakse, et lapsel käed ja jalad täiseas külma ei tunneks, siis peab ta käed ja jalad enne esimest pesemist külma vette kastetama. Talve aegu peab vesi toas seisnud olema, teda ei tohi aga tulel soendada.

Väga halb on, kui enne-aastase lapse pead soetakse, sest siis sigib talle täies eas palju täisid (Tarvastu). Sõrmeküüsi ei tohi alla aasta vanusel lapsel lõigata, et lapsest varas ei saaks (Haljala). Et lapsele tedretähed ei tuleks, ei tohi pesu juurest ilma silmi pesemata ära minna.

38. Lapse imetamine. Lapsele antud esimesel päeval lahjat kummeliteed (kange kummelitee panevat kuse kinni). Ka lisatud teele ema- või lehmapiima juurde. Kummelitee asemel antud ka „nutsu“ imeda. Suus näritakse pehmeks puruks suhkru ja leiva tükk, või võileib, või leivapuru meega, pannakse linasest riidest nartsu sisse — ja „nutsu“ ongi valmis. Viimsel ajal lastakse last esimesel päeval magada ja ei anta talle midagi. Imetamine algab teisel päeval, kui emal on juba piima rinda kogunenud. Kui emal piima ei olnud, siis otsitud külast naine, kes imetaks. Viimase mitteleidmise korral antud lahjat kummeliteed lehmapiimaga pooleks. Kuid eesti emad imetavad oma lapsi ise.

Kui emal juhtub rinnas vähe piima olema, siis minnakse sauna ja lüpstakse vana luuakontsu peale; selle järele suureneb kohe piimasaak (Tallinna). On aga nurganaisel pärast sünnitamist liiga palju piima rindades, siis on väga hea ja terviseks naisele kui ka lapsele, kui selle üleliigse piima keegi poeglaps välja imeb ja alla neelab. Poiss peab olema alla 14 a. vana, puhta valge näoga ja üsna terve. Ka peab ta esimene poeglaps olema (Jürilt).

Tühja nisa ei tohi lapsel imeda lasta, sest siis räägitakse eluajal tema peale tühja juttu. Ka vaadatakse hoolega selle järele, et lapsele esimest korda imeda antakse paremast nisast: siis saavat lapsest „parema käe“ inimene. Parema tüss ime misel ja parema käsi riidessepanemisel. Laps imes, niipalju kui tahtis, ja teda imetati alati, kui ta aga juhtus karjuma.

Kuivõrt tähtis lapsele on emapiim, seda võime leida Kalevipojast :

Poega ines armupliima
Eide riinal rohkeesta,
Imes helduse allikalta
Võimuvetta venitavat,
Karastavat kasvumärga . . .

(Kalevipoeg II, 625—630.)

Imetamisaeg võib isegi mitmeaastaseks venida :

Eit oli poega imetanud
Armukaisus aastat kolme,
Enne kui riinalt võõrutas.

(Kalevipoeg II, 674—676.)

Kui laps kolm suurt neljapäeva oma ema rinda on imenud, siis kasvab temast „kahe“, kelle sõna kõik asjad kahetab (Tarvastu). Iseäranis tütarlast ei tohi kaua imetada, — muidu satub ta tühjade juttude alla; kaua imev poeglaps saab aga suure au osaliseks (Ambla). Mitmel pool imetatakse lapsi isegi 3—5 aastat. Arvatakse, et imetamise ajal ei jäädavalt raskejalgseks (Tartu, Sangaste).

On lapse võõrutamisaeg käes, siis pannakse rinna peale sibulat, pigi, tõrva jne. ning lapsele öeldakse, et „koll“ öösi kallal käinud (Kullamaa).

Võõrutamisaeg on iseäranis tähtis. Mõnel pool võõrutatakse tütarlast noorel kuul, kui kuu on juba kolm päeva vana, sest siis saab tal edaspidi menses kestma ainult kolm päeva. Poeglast võõrutatakse aga täiskuul, sest siis saab pojast täismees oma mõistuse ja olemise poolest (Tartu). Võõrutada ei tohi külviajal, vaid viljakogumise ajal (ka täiskuu ajal), et laps saaks täie meelega ja koguja (Sangaste).

Lapse võõrutamisel võetakse võti, raha ja leib, pannakse lapse ette laua peale, et näha, missuguse asja laps võtab. Kui laps võtab raha, siis saab tast kaupmees, võtme, siis saab tast rikas, kui leiva — põllumees (Hiiumaalt).

Kaunis varakult hakatakse last juurde toitma. Lapsele antakse peajasjalikult sedasama toitu, mis vanemadki söövad. Ema närib toidu oma suus puruks ja annab siis „nännu“ ehk „nämmi“ lapsele.

Kui lapsele esimest putru keedetakse, siis peab pudru liigutuse kepp viieharuline olema, et kuri silm ei saaks viga teha (Wiedemann, Aus d. äuss. u. inn. Leben).

39. Lapse riided. Peale sündimist pannakse poeglapsele ema särk ümber, tütarlapsele aga isa särk või lastakse teda isa püksireiest kolm korda läbi, et ta suureks saades rutemini abielusse astuks. Ka poeglast lastud

mõnel pool läbi isa püksireie, et isa last ära ei põlgaks (Simuna).

Lapse esimeseks mähkmeks olid linased rätikud, vöö ja tekk (Põltsamaa). Laps mähitud harilikust linasest riidest mähistesse, köidetud ümbert naiste vööga, ka käed köidetud kinni (Kursi). Esimesed riided pidavat vanast riidest tehtud olema, — siis kasvavat laps hoidlikuks (Simuna). Kui esimene särk või mähe on uuest riidest tehtud, siis saavat kõva nahaga inimene (Kursi) või tahtvat eluaeg uusi riideid ning olevat edev (Põltsamaa). Esimene särk tehti vanast riidest, enamalt jaolt meesterahva särgi sabast. Pärastpoole tehtud ka soemast riidest jakk (Põltsamaa). Värviline müts pandud lapsele pähe, — siis pidavat ta õnnelikuks saama ja kaua noor seisma (Simuna). Mõnel pool ei tohitud lapsele rõivaid esimesel aastal uuest riidest teha (Haljala), teisel aga ei ole tohitud lapsele enne seitsmendat aastat uuest riidest särki selga panna (Simuna).

Juba kandmise ajal peab raskejalgne tundma, kas tal on poeg või tütar. Kui ta veel selle peale mõtleb, et näiteks poeg sünnib, ja selle juures lapsele esimest rõivast õmbleb, mis peab vanast riidest tehtama, ja sinise paelaga ära kandib, siis sünnib tingimata poeg. Tütarlapsele kanditakse riided roosa paelaga (Kavastu).

Üldiseks reegliks on võetud, et lapse esimesed mähkmed peavad olema vanast riidest, esimene särk, esimesed rõivad — vanast riidest, esimesed sukad — vanast lõngast, esimesed saapad või kingad — vanast nahast, — siis ei kuluta ta elus palju riiet (üldiselt tuntud).

40. Lapse puhastamine. Kui laps oli kolmepäevane, siis viidi ta vihtlema. Vihtlemise ajaks pandi kõis kerisele, et lapsele ussiviha peale ei hakkaks (Tapa). Mõni päev peale sünnitust, selle järele kuidas sünnitaja tervis kannatas, viheldi niihästi ema kui ka last kusega märjaks niisutatud vihaga kuumas ruumis. Seda tehti sel otstarbel, et mingisugune nahahaigus külge ei hakkaks (Kursi). Vihtlemise aegu tuleb laps kolm korda lava alt läbi pista, et teda ehmata eest hoida (Laiuse).

Esimese viha, millega tütarlast viheldi, viis vanamoor teiste nägemata niisuguse õunapuu juurte peale, mis maitsvaid õunu kasvatas, et tütarlaps noorelt mehele saaks. Nägi aga seda keegi, siis jäi tütarlaps vanaks tüdrukuks. Või viht, millega last esimest korda on viheldud, peidetakse ära; siis pidavat lapsele head juuksed kasvama (Tapa). Kuhu sauna viies esimest korda vihaga lüüakse, sealt minevat rõivad ikka kõige ennemini katki

(Tarvastu). Ka löödud vihtlemise ajal kõige esiti kolm korda pahema jala alla, — siis ei hakkavat ükski tõbi külge (Tapa).

Kui laps esimest korda sauna viiakse, siis peab tal kõige enne pead viheldama, sest pea on tarkuse allikas ja peab ka kõigele vaevale ja viletsusele vastu jõudma panna (Tarvastu). Vihtlemisega saavat isegi lapse elukommete peale mõjuda. Kui last esimest korda vihtlema hakati, pidi vihtleja enne, kui ta last vihtlema hakkas, vihaga enese pahema jala peale lööma. See komme mõjunud laste elukommete peale selles mõttes, et nad suurena ei ole hakanud viina jooma (Hiiumaa).

Peale vihtlemist pesti laps puhtaks. Pesemise ajal visati soola kerisele, et laps edaspidi kärnatõbe ei saaks (Ambla). Pesuvett välja viies ei tohi seda läigitada, — muidu oksendab laps palju (Ambla). Pesuvesi visatakse kas katusele, et laps hästi suureks inimeseks ja kuulsaks kasvaks (Tapa), või kohta, kus tuul üle ei käi, et tuul last ei rabaks (Ambla). Kui aga ristimata lapse pesuvesi pärast päeva loojaminekut välja visatakse, siis saab laps mingi haiguse (Viljandi). Last peab alati ühel ja samal kohal pestama (Kursi). Üldse on kombeks olnud last hoolsalt, korralikult ja tihti pesta, — siis pole haigusi karta olnud (Kursi).

Eha-ajal ei tohi last nii mähkida, et eha peale paistab, — muidu tuleb õnnetus, s. o. laps jääb kas haigeks või saab muud viga (Tapa). Haudumise ärahoidmiseks pandud kaenla alla ja reite vahele koipuru, kartulitärklis, jahu, riidehelbeid, mida vana linase riide pealt kaabitud jne. (Kursi).

41. Harjaste võtmine. Varssi pärast sündimist tuleb lapsel harjaseid võtta, mida harilikult pärast lõunat tehakse (Kursi). Pärmist ja peenest jahust tehakse pehme tainas ja võetakse laps sellega üleni. Selle järel mähitakse laps üleni niiskeisse nartsudesse ja viiakse sooja sauna, kus tihti veel tark iseäralisi sõnu peale loeb. Saunalaval lastakse laps tükk aega nartsudes higitseada, kuni viimaks küllalt arvatakse saavat ja nartsud ümbert ära võetakse (Saarde). Harjaste võtmiseks keedetakse linaseemneid ja selle pudruga mähitakse lapse nägu ning pea kokku ja viiakse laps saunalavale vihtlema (Kavastu). Ka võetakse selleks linane või takune riie, kastetakse maarjajää-vee sisse, mässitakse laps sellesse riidesse või lastakse riie lapse üle, viiakse laps lavale ehk parsile ja viheldakse teda leilis (Kursi). Kui lapsel ihu peal har-

jased olid (neid võib enamalt jaolt näo ja pea pealt leida), siis suitsetati last seakarvadega (Tõstamaa).

Kui pärast vihtlemist tainas musti tükikesi ja rulle täis olnud, siis öeldud: „Sellel lapsel oli palju harjaseid“ (Põltsamaa). Seesuguse „harjaste“ võtmise tagajärjel arvatakse lapsel kõik vistrikud ja nahavead kaduvat ja laps jäävat alati terveks (Saarde), ka kopsud kasvavat tugevaks (Simuna). Et harjaste võtmine lapsele ka hädaohklik võib olla, näeme sellest, et laps kuumil parsil vihtlemise ajal on vihtleja käte vahele ära surnud (Tõstamaa).

42. Lapse kiiged. Lapse harilikuks magamiskohaks on kiik ehk häll. Kiiged on oma ehituse poolest väga mitmesugused. Väga laialdaselt on tarvitusel kiiged, mille osad on: vibuna esinev lepalatt ja neljakandiline kast või korv, mis nõõridega vibu külge kinnitatud.

Lepavibu lepitaja,
Haavavibu avitaja,
Kasevibu karjutaja (Põltsamaa).
ehk Lepalatt lepitaja,
Kuuselatt kasvataja (Põltsamaa).

Ka toodi metsast mõni painduv puu, mis pandi lae alla tala ja lae vahele. Seda nimetati vibuks. Vibu külge riputati nõõriga mõni kast või korv (Simuna). Kiik oli ikka nii asetatud, et öösi võis voodist välja tulemata kiigutada.

Mõnel pool kinnitati vedru lae külge, kuna vedru külge kast kinnitati, ja kiik oligi valmis.

Suvisel töö-ajal võeti laps väljale või heinamaale ühes. Keerati pajuviits kõveraks, pandi lina selle külge ning riputati ühes lapsega kaselatva kiikuma (Simuna).

Last magama uinutades tuli emal tihti lauluviisi vee-retades lapse kätkit kiigutada:

Eite aga tallas kätkijalga,
Tallas kätki klikuvale,
Vilistas laulu väetile
Suikumise soovituseks.

(Kalevipoeg II, 643–646.)

43. Lapse nutt. Kui laps alati nutab, siis peab vana arvamise järele lapsel nututaja peal olema, kelle keegi kuri inimene on saatnud. Selle vastu katsuti mitmel viisil abi leida. Küll katsuti tuua selle inimese karvu, kes lapsele nututaja saatnud, et nendega last suitsetada, küll käidi targa juures abi otsimas, piirati last kiviga jne. (Saarde).

Ka Kalevipojast leiame loo „noore nutuvõttijate“ üle.

Poega puhus nutupilli,
Lõikas kisa lusti pärast,
Karjus kuuda, karjus kaksi,
Nuttis õhtust hommikuni,
Et ei lõpnud tuli toasta,
Säde ei sängisambasta.
Eit läks abi otsimaie,
Otsis lapse lausujaida,
Noore nutuvõttijaida,
Poja suude sulgujaida,
Kisa kinnipanijaida.

(Kalevip. II, 647—657.)

Nutjaid lapsi arstima kutsuti „lapseraugutajad“ vanad moorid (Der Esten abergl. Gebräuche). Kuidas arstisid „lapseraugutajad“ või lapse lausujad, noore nutuvõttijad, ei ole teada.

Arvatakse, et kui laps on sündinud vihmase ilmaga, siis nutab ta palju, on ta aga kuiva ilmaga sündinud, siis on ta rõõmus (Tarvastu). Nutused lapsed sündivat ka siis, kui naine istub ukse lävel (Tarvastu).

Tühja kätkit ei tohi kiigutada, — siis nutvat laps palju (Tõstamaa).

Kui laps palju nuttis, pidi teda kaevurakkell marga-puuga kaalutama (Tarvastu). Võeti ka ristinurgast samb-laid ja suitsetati last nendega (Tõstamaa).

Kui laps ei maga, vaid ühtepuhku nutab ja karjub, siis on hea (kui see sünnib enne ristimist) siga lüpsa ja lapsele seapiima anda. Või tuuakse seapõhku ja pannakse lapse asemele (Põltsamaa).

(Lõpp.)

J. Grünthal, stud. med.

Kivistunud inimesed.

M. J. Eisen.

Soome mütoloogia ei tunne sääraseid kivistunud inimesi ja elajaid kui meil Eestis, aga kivistuse algidud on ometi olemas. Prof. A. M. Tallgreni teadete järele tahtnud hiid muiste Kollinnokalt kiviga Raisio kiriku puruks visata, aga kivi ei sattunud märki. Vihast lõhkenud hiid ja heitnud oma varju, kuju kaljusse. Kaljul on risti-rästi jooni, mis hiidu kujutavad. Ehk küll vesi Kollinnoka kohal põhjatu, oli hiid ometi nii pikk, et vesi tal üle saapasääre

ei ulatunud (Suomen Matkailijayhdistyksen vuosikirja 1907, lhk. 41—42). Lohja Pahahaamunsoos näidatakse hiiu poja kuju. Sellest hiiu pojast kõneldakse, et pikne tapnud ta sinna; ta kuju jäänud sohu järele (Kotiseutu 1910, lhk. 33—35).

Kivististe hulka võiksime Loti naise soolasambaks saamisegi lugu arvata (1. Moos. 19, 26). Tagasivaatava Soodoma-Gomorra armastaja läkatab väävlisuits ära ja soolakord katab ta üle ja üle, nagu seal ümbruses kogu ala soolakoorkesega on kaetud. Loti naine moondub sedaviisi soolakiviks.

Ja ometigi — ma ei või kivistunud inimesi ja loomi lihtkivideks pidada. Neil kivistustel peab sügavam tähendus olema. Tahtmata tulevad mulle laplaste seidad meelde. Need seidad kannavad tihti ka kivijumalate (kedge ibmel) nime ja neile anti jumalikku au. Mitme lapi olude tundja kirjelduste järele oli neil seidadel ehk kivijumalatel tihti inimese ehk looma sarnane kuju, mõnikord esinesid seidad aga kivipakkudena või aga ka tavaliste kividena. Kõige tähtsamaks peeti ometi inimese moodi kive (U. Holmberg, Lappalaisten uskonto, lhk. 29). Friis ütleb, et laplased vanal ajal kivipakkusid kuskilt jõe või mere äärest leides need sinna püsti pannud või iseäralikul korral kuhugi mujale enne tuntud pühale paigale viinud. Aga ka suuri, imelikku moodi kaljusid austasid nad seidadena (Lappisk Mythologi, lhk. 139). Mõnikord nimetatakse seidadeks väikesi lumimehe sarnaseid kivi-varesid: iga kehaosa on neil isekivist, viimaks suurem kivi peaks peal (K. Krohn, Suomen suvun pakanallinen jumalanpalvelus, lhk. 74). Friisi arvamise järele peeti jumalaks ometi ülemist kivi, pead, mitte aga muid keha liikmeid. Jälle teisel on keskel üks kivi ja selle ümber mitu vähemat. Luulaja Lapis hüütakse seidasid „stor-junkareks“.

Ülepea valitseb laplaste seas arvamine, et seida on kiviiks moondunud inimene, on määratud pere või suguvõsa kaitsehaldjas. Seida elab niisamasugust elu kui iga laplane: hoiab karja, ehitab eluasemeid jne. Kõik lapi rahva mõttekujutustes muidugi. Kivi esineb ainult seida asupaigana, seida ise on nägematu olemus, kes enesele vahel loomade ja lindude kuju võtab. Oma seidale ohverdavad laplased ohvreid; hea meelega armastasid nad oma kivijumalat rasvaga võida. Ohvrit viies pandi rõhku mõnesuguste kommete peale. Mida rohkem ohverdati, seda lahkem oli kivijumal. Tihti peeti

kivi ümbrust pühaks paigaks. Ei või nimetamata jätta, et paiguti laplaste seas koguni fetišismus päevalgele astus. Laplasele sai fetišiks see asi, mille peale ta pilgud hommikul kojast välja tulles kõige pealt puutusid. Enamasti päris kivi ehk känd enesele fetiši au. Teisel päeval tõrjus teine kivi ehk känd eilse fetiši eest ära (U. Holmberg, Lappalaisten uskonto, lhk. 29—43).

Meie kivistunud inimesed esinevad nagu teised seidad. Laplased peavad hea meelega seidaks inimese-ehk loomakujulisi kive, ei põlga aga lihtsaid ümmargusigi kive seidadena austamast. Meie kivistunud inimestest on osa inimesekujulisi, osa ei erine tavalistest kividest. Küll ei kuule me oma kivistunud inimeste jumalikust austamisest enam midagi, aga mis praegu puudub, ei tarvit- senud muiste puududa. Leiame näpunäiteid, mis tõendavad, et muistne eestlane inimesenäoliste kivide peale hoopis teissuguse silmaga vaatas kui 20. aastasaja elanik. Võtame näiteks Nihatu Iru ämma. Kreutzwaldi Kalevipoeg kõneleb sellest, et möödamineja peab sellele austuseks kübara pähe panema, ja kui keegi ämma künkalt alla orgu veeretab, ämm öösi jälle vanale paigale tagasi veereb. Muidu teab rahvasuu veel rääkida, et esimest korda Tal- linna sõitjad Iru ämma juurde istuma pannakse ja need vanal ajal pidanud ämmale kopika lunastusehinda maksma; hiljemini aga nõudnud istumapanijad enestele lähemas kõrtsis viina! 19. aastasaja alguses veel ettetulnud kübara pähepanemine ämmale, ämma juurde istuma pane- misest lahtipääsmiseks ämmale antud kopikas ja hilisem viina ostmine lõhnavad liiga kangesti ohvrast. Ämma tagasitulek orust künkale avaldab juba ämma üleloomu- likku väge. Ämm ei esine rahva mõttekujutuses enam kivitombuna, vaid mingisuguse iseäralise olevusena, sei- dana! Aastasajad tagasi arvati ehk ämma võimust veel suuremaks ja austati ämma palju rohkem. Sellest ei saa ometi rohkem kõnelda, — tarvilikud teated puuduvad. Linnasõitjate fetišina seisis Iru ämm surmani — silda asetamiseni -- suures kuulsuses. 19. aastasaja lapsed ei leidnud enam tarvilikuks ämma lasta Iru silla kivide vahelt üles tõusta ja künkale tagasi ronida.

Koila Atrika küla naiskivist teab rahvasuu meie päe- vini veel jutustada, et kivi ümbrus olevat püha paik ja niisama peetud kivi ennastki pühaks. Kivi juures käidud jumalat palumas ja muidugi ka ohverdama (J. Jung, Muinasaja teadus III, lhk. 132). Vist ohverdamise vastu võitlemiseks viidi rahva arvamise järele kiviks moondunud

naine endiselt pühalt kohalt mujale ja hiljemini võeti veel „lapski“ ta sülest ära.

Hiljemal ajal Poola kuninga ristikiviks nimetatud Lääne-Nigula Oru kivisambale viidi raha ja muid andisid ja arstiti seal mitut haigust (J. Jung, Muinasaja teadus III, lhk. 227). Keila kiviks moondatud tõlla juurde viidi hõbetaalreid (seals. lhk. 92). Kastna kivistil arstiti mõnesuguseid haigusi ja ohverdatici siis muidugi (J. Jung, Muinasaja teadus II, lhk. 100). — Asemelt ära viidud inimese moodi kivid avaldavad mitmes kohas üleloomulikku väge. Metsla Saarikaluse kivi ei lase oma äraviijat enam öösi rahulikult magada. Rahu tuleb tagasi, kui kivi endisele paigale tagasi pannakse („Narvast Tallinna“, 11). Samasugune lugu juhtub Kaarli mehega, kes kivi teisale veeretab. Sedasama räägib rahvasuu ka Metsla kiviks moondatud pruudist. Kaks korda viiakse kivi ära, aga kivi teeb äraviijatele luupainajat ja sunnib neid teda endisele paigale tagasi viima. Sellest kivist teatakse, et seal vanasti käidud ohverdamas ja antud ohvriks vaskrahasid („Narvast Tallinna“, 14). Ohverdamista tuntakse ka Vihula Ristimäe kivist (seals. 12). Saaremaa muugakividest teatakse, et lapsed veel mineval aastasajal marjul käies neile alati pidanud marju ohvriks viima, vastasel korral tabanud lapsi varssi õnnetus.

Võime oletada, et ohverdati muudelegi kiviksmoondututele. Kahjuks ei ole lugude üleskirjutajad ohverdamise peale rõhku pannud. Tähendati ainult jutt üles ja jäeti ohverdamisest nimetamata. Ülepea sulavad kivistised ohvrikividega sagedasti ühte. Mõni kivi täitis ehk ühtlasi ohvrialtari kohuseid ja sai isegi ohvreid. Peale selle on ohverdamisest väga mitmes kohas rahva meelest juba ammu ununud. Sel ajal, kui veel ohverdati, ei pannud keegi säärast ohverdamista kirja. Nii on meil nüüd võimatu iga kivistuse kohta ta endist austamist ära määrata. Palju märke sunnib ometi oletama, et meil kivistised muiste niisama kui ohvrikivid ohvreid on saanud, oma kohast laplaste seida osas esinenud.

Mind kinnitab ses oletamises ka üks Kreutzwaldi märkus. „Vanadel eestlastel olid ohvrikivide kõrval veel teised, mida nähtavate jumalakujutustena austati. Need kandsid nime „kivimal“ ehk lihtsalt „mal“. Seesugused hiitesse või küngastele püstipandud mal-kivid olid pikergused kivipakud, „neitsikivide“ sarnased, ja neid peeti igal pool suures aus. — Oletamine on ligidal, et meie ajani alalhoitud „neitsikivid“ on katoliku ajal eba-

jumalatest tehtud pühad neitsid. Pühitsemata vanad jumalate kivid kaevati eestlaste jutu järele kas sügavasse maa sisse või veeretati jõgedesse ja järvedesse, et roojased käed neisse ei puutuks. Mahamatjad ja vetteveeretajad töötasid vandega isegi kõige lähemaile sugulastele mitte ilmutada, kuhu säherdune kivi maha maetud" (Der Esten abergläubische Gebräuche, lhk. 13, 14).

Kreutzwald vaevab pead, mis sõna „kivimal“ tähendab. Aga juba Julius Krohn nimetas omal ajal õieti, et sõna „kivimal“ seletus ei tee iseäralikke raskusi. „Kivimal“ ei ole muud kui lühendatud „kivijumal“ (Suomen suvun pakanallinen jumalanpalvelus, lhk. 63). „Aita jumal“ ühendati „aitümal“, „aitimal“, „aitima“, „aitäh“; sedasama viisi tekkis siis „kivijumalast“ „kivimal“. Ei tea ütelda, kas meie päevil enam „kivimal“ sõna tarvitatakse. Vähemalt ei ole ma juhtunud seda sõna kuulma ega ole ka mulle saadetud korjandustest seda sõna silma paistnud. Wiedemann tunneb Pärnumaal „kivisaksu“, kellele jüripäeval ja mihkclipäeval ohverdati (Aus d. äusser. u. inner. Leben, lhk. 412). J. Jung nimetab oma Muinasaja teaduses Pärnumaal palju kive, aga kivisakstest läheb ta vaikides mööda. Minu järelepärimised mitmelt Pärnumaa vanemalt isikult jäid tagajärjeta: keegi ei tunnud enam „kivisaksu“. Rahvas on juba nende nimegi ära unustanud, austamisest ei maksa rääkidagi.

Kreutzwaldi oletamise vastu, nagu võiksid „neitsikivid“ ebajumalatest olla „neitsi Maarja kivideks“ ristitud, ei taha ma vaielda. Palju enam pean seesuguse oletamise täiesti õigeks. Ristiusu tagakiusamisel „ristiti“ laplaste seida moodi kivid „neitsikivideks“ ümber. „Neitsikivide“ külge ei pannud keegi munk ega preester kätt neid hävitama. Sellevastu arvan vähe tõenäoliseks teist Kreutzwaldi oletamist, nimelt et eestlased ise oma „kivimalad“ maha matnud või jõgedesse, järvedesse veeretanud. Kui eestlased oma „seidadega“ midagi tegid, siis vist üksi seda, et nad need kuhugi kõrvalisse kohta paigutasid, kus „kivimalad“ enam vaimulikkude meeste silma ei puutunud ja kus nad oma pühadusi võisid takistamata austada. Sest vaimulikkude püüd käis selle peale, et paganuse jäänuseid hävitada. Vaimulikud ja nende sõbrad just lasksid ohvrikive ja „kivimalaid“ maha matta ja vette veeretada. Munk Ilja leidis vanade ajaraamatute teadete järele ingeri hiites 1534. a. mõne pühaks peetud kivi — tingimata kivijumala. Kõik need veeretati ta vette (J. Krohn, Suomen suvun pakanallinen jumalanpalvelus, lhk. 63).

Samuti tehti meiegi kodumaal. Kambja kirikuraamat kõneleb sarnasest teost. Orikul Risti kiriku juures leidnud vanasti kivi, kus palju ohverdatud. Teated puuduvad kivi välimuse kohta, kas see mõni inimese moodi kivi või lihtkivi on olnud. Selle kivi lasknud üks õpetaja — vist Sutor 1719.—1758. a. — järve veeretada, et ohverdamisele sedaviisi lõppu teha. Teine ohvrikivi seisab veel tänapäevani Oriku mõisa juures. Mujalgi hävitati Oriku kivi viisi muistseid pühaks peetud kive, kuid tavalisest ei pandud niisuguseid tegusid kirja. Õpetajad ei lasknud mitte ainult kive hävitada, vaid ka hiiepuid.

Ohverdamisest kiviks moondatud loomadele, nagu Kalevi härjale, Tõllu hobusele jne., ei ole ma mingisuguseid jälgi leidnud. Võimalik ometi, et needki kivid oma osa said nagu kivistunud inimesed, kellest mitme kohta ometi ohverdamisteadet puuduvad.

Meie fetišite harutamise lähtekohaks võtsin laplased, kelle seidadel meie kividega kõige rohkem ühisust. Pean juurde lisama, et palju muidki põhjarahvaid inimesekujulisi kive jumalateks nimetab. Samojeedid peavad Vaigatši saart päris jumalate maaks ehk jumalate saareks (Hahe-jo ehk Hahe-o), sest et seal enne misjonäride sinnatulekut 1827. a. mõni puust ja kivist jumal leidis. Ühel kivist jumalal, keda „Hahemaa peremeheks“ hüütakse, on inimesega palju sarnasust, ainult pea natuke teravam. Rahvajutu järele tulnud see kivijumal kuskilt sinna. Selle kivi kuju järele valmistanud samojeedid ja ostjakid kaua aega enestele puust jumalaid. „Hahemaa peremehele“ viisid samojeedid sagedasti ohvreid (Castrén, Finnische Mythologie, lhk. 223). Teine suur Vaigatši kivijumal seisab ühel neemel; ta on õieti suur kalju. See jumal kannab nime Hahe poeg. Rahvajutu järele on sellel Hahe pojalt veel kolm venda: Minisei, mägi Uuralis; poolsaar Jalmal ja kivi Meeseni lähedal (Иславинъ, Самоѣды въ домашнемъ и общественномъ быту, lhk. 118—119). Castrén ütleb, et samojeedid kõiki iseäralikke, imelikke kive ja kaljusid nagu jumalaid austavad, neid rahva kaitsjaiks peavad ja neile ohverdavad (Finnische Mythologie, lhk. 224).

Edasi teab Castrén ostjakkidest samasugust kivide austamist kõnelda. Fetišiks saab ostjakkidele iga kivi, millel inimese peaga mingisugust sarnasust leitakse olevat. Mõni neist arvatakse mees-, mõni jälle naissugu jumalikuks olevuseks.

Vähem jumalikku au anti Sajani stepi kividele. Sealt leitakse hulk inimesekujulisi kive, mitmed peaga, näoga

ja kõrvadega. Tatarlaste ennemuistsete juttude järele olevat need muistsed kangelased, kelle keegi jumal surematuks loonud ja maa peremeesteks määranud, hiljemini aga nad, kui need talle vastu hakanud, kivideks moonandanud. Igatahes on tatarlased neid jumalateks pidanud ja peavad osalt veel praegu, ütleb Castrén. Märgid tunnistavad, et neile kividele vanemal ajal ohverdatudki (Finnische Mythologie, lhk. 231).

Mitte ainult soome sugu ja tatari tõug ei austanud kivijumalaid. Germaanlased austasid niisama kivifetišeid, ehtisid ja võidsid neid. Neile anti mõnikord iseäralikke töötusigi. Fetišiks määrati iseäraliku välimusega kive, enamasti niisuguseid, mis kuidagi inimese kuju meelde tuletasid. Tihti teadis neist muistne jutt, et need esitada kivistatud inimesi (R. Meyer, Altgermanische Religionsgeschichte, lhk. 66).

Kivijumalate sekka võime Meka kuulsa Kaaba'gi arvata, mida muhameedlased jumalikult austavad.

Isegi Kaananist leiame kivikultuse jälgi. Uuemad väljakaevamised on mitmed kivisambad mullapõuest välja toonud. Need sambad esitavad õpetlaste arvamise järele muistse kaanani rahva jumalaid. Vanemad kivisambad esinevad ainult kivipakkudena; hilisema aja fetišitele on aga katsutud juba inimese kuju anda (P. Thomson, Palästina, lhk. 40). Iisraeli rahva ajaloos nõuab kivi enesele tähtsuse. Jakob nimetab kivi Jumala kojaks, Betheliks (1. Moos. 28, 17—19); niisugust kivi võiti õliga (1. Moos. 31, 13). Nagu näha, hakkas kivikultus Kaanani rahvast Iisraeligi laste külge. Kestis mõnda aega, enne kui Jahve kultus jaksas kivide jumalastamise hävitada. Mujal paganuse-maailmas õitsis kivikultus veel aastasadasi edasi. Ligidal ja kaugel arvati inimesesarnast kivi esitavat jumalust nähtaval kujul.

Nagu eespool nägime, keerleb suurem osa kivistusi pruutpaaride ümber. Just peiule ja pruudile, vahel muilegi pulmalistele juhtub kivistamisäpardus. Soomeski tuntakse mõnd õnnetust pulmasaajadega, siiski ilma kivistusteta.

Vaasa lähedal on 7 kõrget laidu, mis kannavad nime Brudholmarna = pruudisaared. Kord suve ajal tulnud kolm pulmavenet, laulatuseteel olles, nende saarte juurde. Tuul lõpnud otsa, ei päästnud purjedega edasi. Mindud kõige suuremal saarel maale, hakatud pulmi pidama, jooma ja tantsima. Joobnud pulmalised jäänud öösi viimaks magama. Korruga tõusnud kange torm. Kõik pulmalised

saanud surma. Kuidas, jääb nimetamata. Kivistumis-
märgid vähemalt puuduvad. — Teine jutt kõneleb, et pul-
malised purjetavad venedel õpetajaga seltsis sinnasamna
ligidale Pedersöre kirikusse. Tormi ajal jookseb vene
veealusele pruudikaljule. Kõik pulmalised upuvad ära.
Torm viib pruudi pruudiväina (brudsundet), kust pärast
surnukeha üles leitakse. Õpetaja surnukeha saadakse tei-
sest väinast — õpetajaväinast (prästsundet) kätte.

Kokkola ligidal näidatakse pruudikoske (brudforsen),
kus üks pulmavene põhja läinud. Seal ligidal pruudijuga
(brudfallet), kus sarnane lugu sündinud. Seal ligidal,
Kovjõest mitte kaugel, pruudikalju, kus üks pruut ratsa-
hobuse seljast kaljule surnuks kukkunud; hobuse pea kuju
olla kaljus veel näha. Ylistarol on Kyrö jões „ohvrikosk“,
kus samuti üks pulmavene pruudiga otsa saanud. Mujal
Soomes on veel hulk pruudinimelisi kohti, aga ainult
Kyrkslätis teatakse ühtlasi pruudi surmast kõnelda. Peale
Ylistaro loo langevad kõik ülemalnimetatud juhtumused
rootsikeeleliste ala arvesse.

Nerthus esineb maema sümbolina. Naisjumal
Nerthus arvati ookeani ühel saarel pühas hiies asuvat.
Seal seisis ka ta püha vanker, mida ainult preester tohtis
puutada. Nerthust saatis preester selle sõitudelgi, kui ta,
kaks lehma vankri ees, ühest kohast vahel teise sõitis.
Sõidu ajal välitses igal pool täielik rahu, õnn, rõõm ja
pidu. Kui preester vankri pühasse hiide tagasi viib, pes-
takse vankrit ja Nerthust ennast salajärves. Pesevad orjad
uputab järv aga ära. — Saksa mütoloogid leiavad Nerthuse
kultuses kevade allegooriat. Niipea kui esimene rohi tär-
kab, algab Nerthuse sõit, mis igal pool õisi ja ehteid
kaasa toob, elu äratav. Sooja vihma ajal nagu kihlab
ennast taevas maaga; viimase nähtava esindajana esineb
preester (R. Meyer, Altgermanische Religionsgeschichte,
lhk. 204 jj.). Nerthuse sõit avaldab viljakusepidu ise-
loomu, saab kevade pulmapiduks. Karsten arvab (Germa-
nisch-finnische Lehnwortstudien, lhk. 43), et veel praegugi
leiduvat sarnase pidu jälgi Soomes rootsikeelisel Põhja-
maal; seal ehib keegi tütarlaps enese kevadel või suvel
pruudiks ja käib teiste väikeste tüdrukutega ja väikeste
poistega seltsis talust talusse andisid korjamas; korjamisele
järgneb õhtul tantsu- ja lustipidu. Lühidalt, Põhjamaa
rootsi poisikesed ja tüdrukud teevad just samuti nagu
meie mardid-kadrid, ainult selle vahega, et nad kevadel
või suvel meie mardid-, kadripäeva peavad. Ometigi leitakse
rootslaste kodumaalt Rootsist liiga vähe Nerthuse kultuse

jälgi. Nerthuse asemel esineb seal Freyr (Fro), kes niisama kui see kevadel ümber sõidab, noor naisterahvast preester kaasas. Rahvas võttis neid hõisates vastu, kõik ohverdasid neile, head aastat lootes (Simrock, Deutsche Mythologie, lhk. 318 jj.). Esimesel puhul, Nerthuse kultusel, esineb naisjumal meesterahvast preestriga, teisel puhul meesterahvast jumal naispreestriga. Jääb hämaraks, miks Rootsisis vähe tuntud Nerthuse kultus Soome on tunginud ja seal alal hoidunud, nagu Karsten pruudijuttude najal oletab (Karsten, lhk. 41—44).

Vaasa ümbruses asuvate rootslaste pruudijutte tulevad liiga elavalt meelde meie pruudijutud. Kõige enam sulab nendega ühte Noarootsi pulmaliste uppumine Hiiuja Noarootsi vahelises väinas. Ainus vahe Soome ja meie Noarootsi pulmaliste loo vahel on see, et viimased uppudes kivistuvad. Peale Noarootsi juttude tuntakse meil mõnd muudki pulmaliste kivistumist. Tuletan meelde Kirbla, Tõstamaa ja Keila jutte. Neiski kivistuvad pulmalised, ainult mitte veeteel, vaid maanteel. Juttude ühesugust sisu Soome pruudi või pulmaliste juttudega tähele pannes peame tunnustama, et need kõik esinevad nagu ühe jutu teisenditena.

Pulmaliste kivistumisega seisavad lähedas ühenduses pulmaliste sõdimised. Peaaegu igal pool meie kodumaal näidatakse kohti, kus muiste kaks pulmasaaja kokku põrganud. Pulmaliste vahel tekib tüli, mõõgad võetakse appi, ühelt poolt langeb pruut, teiselt poolt peig; järelejäanud peig ja pruut pannakse vägisi paari. Ohvrite mälestuseks püstitatakse langemiskohale kivirist. Siingi ei pääse me kivist mööda, kui ka isikud ise ei kivistu. Kivi peab vähemalt nende mälestust meelde tuletama. Pulmasõjas langenud pruutide-peigude lugusid tuntakse meil mõnda korda rohkem kui lihtsaid kivistumislugusid. Ma ei hakka siin neid üksikult üles lugema, sest et nad otsekohe mu kirjutuse piiridesse enam ei kuulu; mainin ainult nende rohkust.

Oletame, et Nerthuse kultus ennast tõesti avaldab Soome rootslaste pulmalugudes. Noarootsi pulmalugu on Soome rootslaste lugudega sugulane. Seletus ei tee raskust. Noarootsis asub ju ka rootslasi. Pulmaliste juttude suurem jagu teiseid on rannamailt saadud. Me teame, muiste oli Pärnu ja Tallinna vaheline rand enam-vähem Rootsi asutus. Niisama saared. Saaremaal, Hiiumaal, Muhumaal, Kihnus — Noarootsist, Hiiurootsist (Vormsist) jne. rääkimata — asus rootslasi. Vanad dokumendid tunnista-

vad seal rootslaste jälgi, niisama kui rannamail. Ma ei taha väita, et rannamail ja saartel ainult rootslasi on asunud, küll aga, et eesti asunduste kõrval esinesid rootsi asundused. Haapsalu ja Paldiski vaheline rand on meie päevini rootsi iseloomu alal hoidnud, sel maaribal kohtame ühtelugu rootslasi; Haapsalu ja Pärnu vahel annavad paljud kohanimedki tunnistust rootslastest.

Rannamaile võis Nerthuse lugu kergemini rootslaste kaudu tungida, kuid me leiame pruudi kivistumist isegi Järvamaalt, kus rootslased ei ole asunud. Me võiksime kuidagi oletada, et lugu rannast Järvamaale on rännanud. Peale selle erinevad Järva jutud juba natuke ranna-äärseist juttudest. Hulk teisi kivistumisi ei seisa pulmadega aga ka mingisuguses ühenduses. Kuna ranna-äärsed jutud veel natuke Nerthuse jälgi võiksid avaldada, kaovad need jäljed muudes kivistuselugudes täiesti. Näiteks Iru ämma ehk Lääne-Nigula naiskivi avaldavad Nerthuse kultusega niisama vähe sugulust kui Zeusi omaga.

Kivistusi ei või kuidagi viisi võimatuse kilda lugeda, kui ka rahvaluule juhtumustele oma ehteid ohttrasti anniks on kuhjanud ja lugusid oma luulepajas sepitsenud. Igaüks on kivistunud kalu, putukaid ja muid loomakesi paekivides tähele pannud. Kuid selle peale võidaks vastata: need kivistised on maa sees tekkinud, mitte maa peal. Me tunneme ometi maapealseidki kivistisi, nimelt maa peal kivistunud inimesi. Vanemad inimesed on Tallinnas Niguliste kiriku võlvihoones hertsog de Croix' kivistunud surnukeha näinud, mis seal ligi poolteistsada aastat seisnud. 1896. a. peideti see surnukeha ometi maamulda. Selle surnukeha kohta võidaks ehk ütelda, et see omal ajal balsameeritud ja balsameerimise tõttu niisama kui Egiptuse muumiad alal on hoidunud. Parema tunnistuse kivistumise kohta annavad Lüganuse ja Kose surnud. Lüganuse kiriku juures on paar surnukabelit, kus surnud puusärkides mitusada aastat mädanemata on säilinud, nad on lihtsalt enam-vähem kivistunud, õieti kõvaks kuivanud, muumiaks saanud. Kui keegi oleks surnuid nende eluajal tunnud, võiks ta neid praegu veel ära tunda. Kirstud on mädanenud, aga surnud kõdumata. Säärast mõju on nende kohta maa-ala avaldanud. Lüganuse kirik seisab kahe jõeharu vahel, mis kiriku ligidal ühte jooksevad ja kitsa poolsaare tekitavad. Sinna poolsaarele maeti surnuid juba aastasade eest. Jõekaldal paekivist ehitatud kabelid näikse mädanemist ja kõdumist iseäranis oma lubi-ainetega takistavat, seda enam, et valgus ja värske õhk kabelitesse pääseb.

Samasuguseid kivistunud surnuid leidub ka Kose kirikus. Need puhkavad seal mädanemata ja kõdumata, nagu kivid kõvadeks kuivanud, osalt kiriku all, osalt kiriku ligidal kinnimüüritud keldrites. Kose kirik seisab niisama kui Lüganuse kirik jõekaldal, paepõhjaga pinnal. Lubained müürides ja maapinnas näikse Koselgi surnukehade kivistumiseks olevat kaasa mõjunud.

P. Lensin ütleb, et ta niisama Riia surnuaial ühes kabelis mehe kivistunud surnukeha näinud, ja arvab, et kabeli võlvide alabaster kivistumiseks oma jagu tuge on annud.

Kivistumise võimalust mööndes ei taha ma selle võimalusega veel väita, nagu oleksid meie maa kivid, millest rahvasuu kõneleb, et need muiste inimesed ehk loomad olnud, tõesti seesuguse metamorfoosi läbi teinud. Ei sugugi mitte. Kividena on nad alguses meie kodumaa pinnale tekkinud, ei ole aga siin iialgi varemalt inimese ehk looma kujul liikunud. Et need kivid, mida rahvas teab inimestest, loomadest tekkinud olevat, inimese, looma või asja kuju kannavad, on rahvas nende kivide vaatlemisel luule appi võtnud ja neid luule abil muistseiks inimesiks, loomiks või asjaks ristunud, neile isegi tekkimisloo vaderikingituseks kaasa annud. Kas mõnel kivil inimese, looma või asja kuju saamisel peale looduse kellegi inimese käsi muiste kuidagi tegev on olnud, jääb iga kivi juures iseäraliseks läbikatsumis-aineks, kuid tavalisest tuleb läbikatsumisel ikka nii välja, et süü mingisuguse kivisepa selga ei lange, vaid et enamasti ikka kivistunud hingelist või asja algupäraseks looduse sepikojast välja tulnud tooteks peame pidama.

(Lõpp.)

M. J. Eisen.

Killud ja dokumendid.

J. V. Jannseni 7 kirja C. R. Jakobsonile.

1.

Austatud härra Jacobson!

Oma mittemõõduandva arvamise poolest meie rahva haritlaste kohta annan ma hea meelega alla. Ta võib ühekülgne olla, mis heale asjale tõesti takistuseks võis olla; noh, siis ei pea ma sellest mitte enam kinni. Mina tahan kasu saata, mitte kahju, ükskõik kuidas, kui aga kuidagi viisi rahva asi edasi viidud saaks. Ma tänan Teid südamest eestivennaliku kaastöö eest.

Ärge pange mulle mitte pahaks, kui Dr. S. „Peeglipildid“, milles osalt mõndagi tarvilit olemas, minu peale mõjuvad nagu mõnitusega keerutatud saksa vemmäl. Neid raskeid ja jämedaid hoopä tuntakse vististi, nende õpetust mõistetakse vaevalt. Eestlased ja ainult n e m a d, peavad peksa, sugeda saama, sest ainult nende keskelt siginevad kergatsid ja narrid. Mis inimesearmastajad sakslased meile toonud, seda loetakse matemaatilise täpsusega üles ja kiidetakse taeva kõrguseni, ja meid juhataatakse selle eest nende riiete alumisi ääri suudlema; mis nad meilt aga on võtnud, seda ei puudutata ainsagi silbiga. „Kultuurikandjad“ à la Bergwitz¹⁾, mis ei võiks selle üle kõik veel ütelda! Just rahva seast tõusnud haritud inimesed peavad selle raamatukese järele olema ahvid, kergatsid, narrid ja seda osalt niisugusel triviaalsel toonil, et inimesel süda läikima hakkab. Raamatu kirjutaja tahab, nii paistab mulle, eestlastest ainult p e s e m a t a kätega kinni haarata ja nendega ainult nagu sigadega talitada, aga sealjuures neid siiski õpetada, ümber pöörda, tõsta, puhastada, kultiveerida ja taevas teab, mida kõik nendega peale hakata. Sellel teel saab see vaevalt korda minema. Kus rahvast õpetada tahetakse põlgtusega ja halvaks panemisega, sealt ei või loota tähelepanelikka kuulajaid. Ei, kallis härra Jacobson, kui ma ei võiks loota, et lugejad ise selle alla neelavad, mis hea, välja sülitavad, mis halb, siis peaksin ma säärast Eesti kirjanduse rikastamist kahetsema, iseäranis rahvuslisest seisukohast välja minnes. Vabandage minu karedat keelt! Härra Dr.²⁾ nõudis minult kriitikat, mina liikkasin nõudmise tagasi ja juhatasin ta Dr. Kreutzwaldi juure, kes seda, mis siin tarvis, põhjalikult (audem FF) tunneb.

Tartus, 20. VII. 66.

Paljude tervitustega Teie täiesti alandlik

J. V. Jannsen.

2.

Austatud härra Jacobson!

Nii siis, S. (Dr. Schultzi, A. J.) öökullilaulu kohta oleme siis ühesugusel arvamisel? Ei võinudki teisiti olla. See terve värk on veidi varjatud, ühel hoobil aga ka nurjaläinud katse, eestlasi naeruvääriliseks teha, muud midagi. See ei saa tal aga mitte korda minema ja temale saab osaks timuka tänu (des Henkers Dank). Rahva katsumissarved on kasvamas. Juba tunnistab ta ise, et ta olevat mõlemalt poolt nüpelda saanud, on seda ka mõlemalt poolt ära teeninud. Tegi mulle ütlemata palju nalja, kui ta siia kirjutas, tema olevat selle hästi kordaläinud tööga eestlasi sakslastega lepitada (!) või aegapidi lepitust algatada ja sobitada tahtnud.

1) Bergwitz, Pärnu Elisabeti kiriku õpetaja, kes üks esimestest ja ägedamatest Jakobsoni vastastest oli „Eesti Postimehes“, kui Jakobson seal oma esimesi kirju meie Balti olude arvustamiseks hakkas ilmutama.

2) Dr. Schultz-Bertram, „Peeglipiltide“ autor, kelle tööd Jannsen erakirjas nii teravasti arvustab, nagu sarnast otsekohest arvustust temalt trükkis keegi pole kuulnud.

Nende lauludega?! — suurepärane! Kas ta tervet rahvast nii tot-raks peab? Öitsev lollus! Ootame ära, mis otsuse vana Dr. Kreutz-wald nende toreduste üle annab, s. o. kui teda mitte tagasi ei hoia isiklikud ärakaalumised.

Sõbraliku lubamise pärast puulõike asjus¹⁾ olen Teile väga tä-nulik. Ma võin ennast nüüd kindla lootusega rahuldada, et ma pildi maitserikkalt puusse lõigatult selle kuu 22-seks siin kätte saan.

Ma saadan Teile siinjuures proovikese näha, kuidas tsensuur mind siin sagedasti trötsib; punase tindiga klambritesse suletud kõhti otsite nr. 31 („Eesti Post.“, A. J.) seest asjata, need on tsensori Saksa-Balti südametunnistuse peale lasuma jäänud, kui temal see-sugune riistapuu ülepea olemas on. Minul on see pigi, et mul pastorite pojad tsensoriteks on! Mahakriipsutatud kohtadel²⁾ olid erateated Tallinnast ja Jüri õpetaja roomav tänuavaldus Eesti lauljate nimel „pea vennaliku südamlikkuse eest“, mis rohihaljastele eestlastele Tallinnas osaks saanud. Selle eest pidi nõdrameelne vaimustus veel nende lastelaste südametes tänuulikult edasi karglema. Missugune arm!

Mis nüüd Eesti tseitungi laiendamisesse puutub, siis soovik-sin ma seda väga, kui see ainult kuidagi võimalik oleks. Ma olen sagedasti mõtelnud lehte kui ka mitte k o l m, siis ometi k a k s korda nädalas ilmuda lasta. See läheks küll, aga ei lähe ka mitte. Selle asemel, et 1000 lugejat võ i t a — kes ei võtaks neid vastu? — k a o t a k s i n ma maal niisama palju. Suurtele hulkadele on see veel liiga vara. Isegi siis, kui nad lehte 2—3 korda nädalas saak-sid, tooks suurem osa ta mõisast või kirikumõisast ainult pühapäe-viti ära. Ja kui pealeht esimese lisaga ühendatult 2—3 korda nä-dalas peaks ilmuma, mina seda nii siis 2—3 korda peaksin kirju-tama, kokku käänama ja ekspedeerima, trüki, paberi ja postiraha maksma — kuidas peaksin ma sellega 2 rubla eest toime saama? — Ilma iseäraliste toetusrahadeta ei leia ma selleks kuidagi nõu, ja missugusest allikast peaksid need jooksuma? Ja siis tuleb ka a-vesse võtta, et meil teine, o d a v a m leht, kui ka väiksem, Pärnus oleks, kes siis 1300 pealt kahekordsearvuliseks võiks tõusta, sest Eesti vend vaatab rohkem odava hinna kui kauba hulga ja headuse peale. Kas Teie arvate, et ma sellega eksin? Ma sooviksin, et see nii oleks. Kui trükkija kuidagi mõistlikkude tingimustega lepiks, siis suurendaksin ma praeguse hinna juures natuke lehe kausta.

Lootuse kohta, artiklit puulõigetega saada, juba ette minu südamlikum tänu. Kui hea meelega ilustaksin ma lehte sündsate puulõigetega, kui ma ainult teaksin, kust ma selleks rahalisi abi-nõusid saaksin. Praegu ei oleks mitte vähe sündsad selleks Preisi sõjakangelased³⁾, pidin aga kõrvale heitma. Kui ma ainult niikau-

1) Jannsen tellis, nagu teada, Jakobsoni nooremalt vennalt Eduardilt, kes Peterburis pildilõikust (puulõikust) õppis, oma lehele pilte. Teatavasti illustreeris Eduard Jakobson ka oma venna kooli-ja muid raamatuid puulõigetega. A. J.

2) Selle „nõdrameelse vaimustuse“ (verrücktes Entzücken) avalduse oli Jannsen nähtavasti sissesaadetud käsikirjast toimetuse poolt maha kustutanud. Muidu ei ole see osa kirjast arusaadav. A. J.

3) Oli just Preisi-Austria lühike sõda. A. J.

gele jõuaksin, et ma vähemalt iga 14 päeva tagant ühe puulõikepildi võiksin tuua, aga siinemaani on see ainult vagaks sooviks jäänud.

Tartus, 3. VIII. 66.

Südamliku tervitusega Teie tänulik

J. V. Jannsen.

3.

Lugupeetud härra Jacobson!

Minu südamlikum tänu Teie suure vaeva eest, mis mõlema pika artikli kirjutamisega nägite. Kuidas võiksin ma, kui Teie tõesti usuite, et minu läbivaatamine Teie raamatule ¹⁾ mitte halb ei oleks, selle ülesande tagasi lükata? Ma kardan ainult, et ma sunnitud oleksin selle raamatu trükkimist ülearu kaua kinni pidama; sest minu tähtajalised tööd ei jäta minule tõe poolest pea sugugi vaba aega üle, kuna pealegi minu parem käsi haige on ja ma selle tagajärjel väga pikkamisi pean töötama, mis mind sagedasti meeleheitel lähedale viib. Siiski, mulle ei tule meeldegi Teie soovi tagasi lükata, vaid olen valmis seda hea meelega täitma, nii palju ja nii hästi kui ma seda võin. „Vaino lilled“ on noore naisterahva kirjutatud, kes mulle väga ligidal on ja kes mingil tingimusel oma nime ei taha nimetada. Kui Teie sellest kogust mõnda laulukest tahate tarvitada, mille all tingimata nimi peab seisma, siis pange sinna alla lihtsalt L. Blatt ²⁾, sest et ta selle varjunime all ka tulevikus mõndagi tahab kirjutada. Naisterahva tundmust ja vaateviisi ei ole küll mitte raske nendest lauludest välja lugeda.

Kus germaniseeritakse ja kus mitte, on tõesti raske ütelda. Saksa keelt õpetatakse ja õpitakse mitmes kohas, aga niipalju kui minul tuttav, meeleheitlikult väikese tagajärjega. Külakoolides ei või seda väga arusaadavalt põhjustel mitte ette tulla. Niipalju kui ma viimasel ajal ka vaeva olen näinud, et omale selle üle selget pilti nuretseda, ei ole ma ometi otsekohest sihti ja selle energilist, järjekindlat kättepüüdmist kuskilt leidnud. Seda tahetakse küll hakatakse peale, aetakse asja mõni aeg edasi, aga niipea kui see obligatoorseks peab saama, nõutakse seal kõrval otsekohe ka Vene keelt, ja see jahutab varmalt germaani palavikku. Kõige parema tahtmise juures ei või ma tõsiasi ette tuua.

Ah siis ka katoliiklased? Õnnelik rahvas, kellele nii palju head pakutakse! Tahame loota, et rahvas selle all ei lämbu, kui ta tarviliku doosise oksendamisrohtu saab. Selle eest tahame jõudu mööda hoolt kanda. Esialgu aga kõidab rahva tervet huvi uute vallaomavalitsuste korra sisseseadmine. Asjatundmatust on veel võrdlemisi suur, asi ise liiga uus ja vähe on isikuid olemas, kes ilma omakasuta, kui tõsised patrioodid alaealisi juhiksid. Juhtjäärad tahaksid mitmed olla, kuid jäävad ka ainult oinasteks. Nii paljugi on veel konarlusi ja läheb nii, kuidas ta mitte ei peaks minema. Ma mõtlen järgmises numbris selles asjas jälle natuke kaasa kõnelda. — Peaksin ma lähema kõstritekonverentsini elama, siis

1) Kooli lugemise raamatu esimene jagu käsikirjas. A. J.

2) Säärase varjunime oli omale „Vaino lillede“ autor Lydia Jannsen (Koidula) esiotsa valinud. A. J.

loodan sellest osa võtta ja vabadusejubiliumi ettevalmistamiseks veidike kaasa aidata!). Kui tore oleks see, kui pidukoht Teile mitte nii kaugel ei oleks! Mul on palju vagu soove ja kavatsusi selle pidu kohta peas ja südames; kui palju neist elu ja kuju võidavad, teavad üksi jumalad. Seda peaks üldise laulupidu' näol pühitsetama. Aga kuidas ja kus? Kas Tartus või Tallinnas, või aga Tartus ja Tallinnas ühel hooil? Kummalgi mõttel on poolt- ja vastuolemist. Üks või kaks keskkomiteed peaks olema. Laulud tuleksid luuletada, noodid trükkida ja kõigisse kihelkondadesse välja jagada ning võimalikult hästi kätte harjutada. Liivimaal oleks vahest Viljandi soodsam kui Tartu. St. Peterburi Eesti vennad saaksid vististi kas lauljatena või aga muidu osavõtjatena pidule ilmuma. Meie „Vanemuisest“ peaks ka tubli osa äratust välja minema. Teie teeksite mulle suurt headmeelt, kui teie vaevaks võtaksite mulle sattumisi teatada, kuidas teie seda asja mõtleksite kõige otstarbekohasemalt ja kõige auväärilisemalt korraldada. Õnneks on veel kaks aastat aega. Teie tahate Pariisi ilmanäitusest osa võtta? Teie õnnelik surelik, kes Te seda võitle!

Elage aga vaheajal õige hästi ja tervises.

Tartus, 30. jaan. 1867.

Teid tervitab südamlikult Teie väga alandlik

J. V. Jannsen.

4.

Austatud härra Jacobson!

Teie rahustamiseks tahtsin seega Teile ajaviitmata teadustada, et mina käsikirja eile õieti olen kätte saanud. Esialgu jõudsin ainult kaaskirja läbi lugeda. Oma paremat tahan teha ja hea meelega teha, kui seda ülepea tarvis; ka nii ruttu, kui see vähegi võimalik on, millega kahjuks mitte palju ära ei ole üteldud.

Lihtsad „Vaino-lilllilled“, arvab nende kirjutaja, olevat Teile poolt liiga heatahtlikult arvustatud. Esimese katsena ei olevat nad selle tunnustamise väärilised, kuigi nende kirjutaja Teile väga tännulik on Teile suure heatahtlikkuse eest. Nime „Blatt'i“ üle ei olevat ta ennem mitte pikemalt järele mõtelnud, vaid ta valinud selle ainult ta-vähenoõudlikkuse pärast; ei ole nime siinamaale ka veel tarvitanud. „Blättlein“ (lehekene) kui ka eht Eesti veri on taevakauguselt sellest eemal, et ennast Eesti luuletajate daamide seas, kui sääraseid üldse peaks olma, „esimeseks“ pidada tahta. „Vaino-lilled“ on ta kartusega ja värinaga, õieti ainult minu otsesel nõudmisel, trükki annud. Oma tõsist nime nimetada, ei, selleks ei ole tal julgust, „oleks liiga ettetükkiv, enesest palju pidav ja julge“. Kas peaks ta tulevikus ennast „Koidula“ nimetama? „Ja, väga hea meelega“, ütleb ta, „kui see nimi mitte poleks liiga ilus, liiga luulelik, teataval viisil müstiline isik ja sellepärast jälle noorele tütarlapsele, kes sugugi „luuletaja“ aunime peale ei mõtle omal õigust olevat, yeidi uhke, kõrgelt ratsutav.“ Sellest hoolimata laseb ta Teid Teile armuliku ettepaneku eest väga tänada ja tahab pärast vaadata, kas tal niipalju julgust leidub.

1) 1869. a. esimeseks laulupiduks, missuguse mõtte Jannsen üles võtab. A. J.

Et Teie Peterburis ka juubelipidu peale mõtlete ja sellest tahate osa võtta, selle eest olen Teile südamest tänulik. Laulu- ja pidu loomulikult peab ta olema, muidu teaksin ma vaevalt, kuidas ja mis ta peaks olema. Siin olen ma oma nõust ainult kolmele kihelkonnakooli-õpetajale teatanud. Ühelt on mul vastus käes, aga aita Jumal, kui külm, kuiv ja lahja! See viib meeletele, need vaesed inimesed on ju — sulased! pealaest jalatallani ripuvad, ei tohi midagi mõelda, ei midagi tahta kui... Võtku pagan! Värsked, rõõmsad rahvuslised pidud, jah... need ei passi iga mehe kraami sekka. Siiski ei eksita see mind veel teelt. Ma loodan, see asi hakkab ometi viimaks hoogu võtma; see üks ei esita veel kõiki, seal on ka julgemaid mehi seas. Meie tartlased valmistame end nüüd ette üldisele rahvalugemisele, mis 3. märtsil peab sündima. Ka mind vaest inimest on sinna kaasa tõmmatud, ehk mul selleks küll nii vähe aega üle jääb.

Lõpuks palun vastu võtta minu südamlik tervitus.

Tartus, 20. veebr. 1867.

Teie alati andlik

J. V. Jaansen.

Peal oleksin peaaegu unustanud. Minu teated on aga küll puudulikud. „Lillekesed“ on B. Gildemann'i kogutud, aga mitte tema luuletatud. „Lääne laulik“ autor on Karuse kirikuõpetaja Hörschmann. „Väega tulluliko laulu ja juttu“ on kellegi Schwelle töö, kes aga mitte enam elavate hulgas ei viibi. „Sõasõnum“ on Märjamaa koolmeistri Brandt'i toode. Kuresaares trükitud „Paradiisi lillekeste“ kirjutaja on mul teadmata. Enam ei suuda ega tea ma.

Teid veel kord südamlikult tervitades

Seesama.

5.

Lugupeetud härra Jacobson!

Enam kui pool „Kooli lugemise raamatut“ on mul juba selja taga ja võin Teile, niikaugele kui minu tuhmid silmad ulatuvad, selleks terveks kordaläinud tööks õnne soovida. Kui ma julgeda võiksin üldse midagi arvustavat selle kohta avaldada, siis oleks see selles, et Tallinna ja Võru murde kõnekäänud liiga sagedasti segi on paisatud, mille läbi Tallinna murde lugejad — ja nende arv on kindlasti suurem — mitte kõigest aru ei saa. Soome õigekirjutus ei näi mulle ka mitte igal pool puhtalt läbi viidud olevat. Selle poolest olen ma aga kahjuks nõrk ja ei suuda otsustavat ütelda. Kui ma Teile nüüd ühe ettepaneku tohiks teha, siis oleks see järgmine. Teie käsikiri tuleks enne trükki veel kandidaat Hurtile läbivaatamiseks anda. Siis alles oleks ta õigetes kätes. Tema on sündinud keeleteadlane ning Soome kirjaviisi Calvin ja tingimata parem grammatik kui näit. Dr. Kreutzwald, ehk see küll oma lõppemata sõnarikkusega ainuke omasarnane on. Mul on õige hea meel Teile teatada, et Hurt mulle lubaduse on annud lõpliku läbivaatamise oma peale võtta, kui Teie minule ülesandeks teete käsikirja temale edasi anda. Ainult ühe tingimuse teeb ta: ta ei saa käsikirja läbi-

vaadatult mitte enam enne lihavõtte-pühi tagasi anda; peale pühi aga umbes 14 päeva jooksul. Ma olen selles kindel, Teie soovite oma armast last võimalikult laitmatult esitada publikumile, kes osalt teda ka arvustab. Ja just sellepärast julgen Teile selle ettepaneku teha.

Nüüd „Koolimeistri ja koolivanema“ juurde E. P. nr. 9 sees¹⁾). Teie leiata 12. numbrist ühe halenõrga vastuse. Kui meil ülesandeks ei oleks teisi õpetada, siis ei oleks nende kõige põhjendamatumate põhjuste peale, mis üks väga lambapea ette toob, lihtsalt sugugi mitte tarvis vastata; nii aga ei saaks tema ühes omasugusega sugugi teada, et „vaga ja rumal“ õieti mitte midagi muud ei ole kui rumal, ja et ta suu peaks pidama. Ma olen mõned küsimismärgid sinna vahele visanud, sinna oleks neid aga sajakaupa tarvis. Ka siin T(artus), nagu ma juba täna kuulen, on ühel himu vastata, ehk seda küll sugugi tarvis ei ole tulipalavalt teha; saan ma aga hea, selge vastuse, siis panen ta ilma jututa lehte. Teie tulete muidugi ka omal ajal oma vastusega; palun ainult säherduse vastase vastu mitte raudriides kahevõitlusesse astuda, sest et seesuguseid ninasid ainult harjaga puhastada on enam kui küllalt.

Elage hästi, Teid tervitab südamlikult Teie üsna alandlik

Tartus, 22. märtsil 1867.

J. V. Jannsen.

Praegu sain Teie kirja (ilma kuupäevata), aga eile ärasaadetud 5 eks. „Aabitsa raamat'ut“ ei ole veel siia jõudnud. M. M. kiri on kahjuks praegu juba trükitud ja ei saa seda enam tagasi võtta. Täna tuli üks teine, ka ühelt koolivussijalt, aga märksa viltsam, kes isegi saksastamist kõigest hingest soovitab! See marsib paberikorvi. Kui Teie lubate, siis võtan mina M. M. ka omalt poolt veidike käsile, ja kui Teie siis olete näinud, mis seal kõik öeldud, võite oma vitsakimpu selle järele kõita. Ühe kirjasaatja aadressi üles anda ja kirju kolmandale isikule edasi saata, käib minu eeskirjade vastu. M. M. ei saaks seda küll mitte teada, aga ta kõneleks selle üle ning mõni ninatark saadaks ta mulle kaela, ja selle pahanduse oleksin ma siis ise omale valmistanud, ilma et head asja sellega oleks edendatud. Tõde pe a b ja s a a b võitma, kui ka pikkamööda. Siunamisega ei suuda meie uut kirjaviisi maksma panna. Katsume inimesi, nii palju kui jõuame, selgitades võita, ainult see aitab, ja võtame ka seda asjaolu arvesse, et säärane vaene koolmeister lõpuks ometi ainult vilistab, kuidas temale inimeste poolt, keda ta siinamaale ainsateks tarkadeks peab või aga pidama on sunnitud, ette vilistatakse. Artiklid, nagu Teie viimane nr. 9 sees, on kõige paremad, kui ka Gutenbergi pildist mitte igati aru pole saanud. Rahulik seletus, tabavate piltidega sisse raamitud, mõjub minu mitemõõduandva arvamise järele kõige paremini.

Tervitades

ülemaal allakirjutanu.

¹⁾ Jacobsoni poolt kirjutatud artikkel, mis alalhoidlaste poolt palju vastuvaidlusi elule kutsus oma terava arvustuse pärast meie kopitanud koolikorraalduse vastu.

A. J.

Austatud härra Jacobson!

Kuidas V. A... vastus M. M.-le Teile meeldis või ei meeldinud, seda ütlete mulle vahest, kui selleks mahti leiata. Nagu ma tagant järele lähemalt kuulen, on see M. M. üsna heastidamline vagonne inimene, aga nagu need vaesed koolmeistrid juba kord on, on ta ennast ühes teistega kurjasti tarvitada lasknud. Ootame nüüd, kas ta veel kord vastukaja esile kutsub.

Ärge pange mulle mitte pahaks, Teie käsikirja loeb Hurt ikkagi läbi. Mis kahju võib käsikirjale sellest sündida? Doktorihärra Wiedemann võib ju ikkagi viimsena oma käe sinna külge panna. Ma pean arvama, et siin head mitte liialt ei või sündida, kuigi käsikiri selle läbi mõni nädal hiljemini trükki läheb. Kas Teie annate mulle seda andeks?

Minu palve peale juubelipidu asjas ei ole me veel vastust saanud, loodame aga, et see vastus jaatav tuleb, sest et meie riiginõuniku v. Schmidt kindralkuberneri ümbruses oma aulikmeks arvasime. Mõned nädalad ootame üsna vagusi ära.

Teie teine artikkel ei ole tsensuurist veel tagasi, mis mitte palju head ei tähenda; võib aga ometi veel tulla.

Kui Teie lugemistabelid tahate trükkida lasta, siis on härra Laakmann valmis seda tööd oma peale võtma. Lähemate tingimuste üle lepite temaga muidugi ise kokku.

Teie teeksite mulle suurt head meelt, kui Teie artikli lugemisõpetamise üle ise kui eriteadlane mulle sisse saadaksite, muidugi vanas kirjaviisis. Ma pean rumalate pärast veel mõni aeg nendes köidikutes olema, kuigi oma tahtmise vastu. Sellesama põhjuse pärast kardan ma, et ka Teie tõepoolest hea lugemisraamat müügil hästi ei lähe. Meie võime rahvast nimetada, nagu tahame, tal ei ole aga kord arusaamist uue kirjaviisi paremusest, vähemalt suurtel hulkadel ei ole seda sügugi veel mitte, ja karvupidi ei saa neid kaasa tõmmata. See on kurb, aga see ei ole juba kord mitte teisiti. Peaks ütelda võima: „Der Bien' der muss!“¹⁾, siis oleks asjal varsti teine külg; nii aga peame kannatlikult veel tüki aega ootama.

Lõpuks lubage mulle küsimus: Kas võiks ja tahaks minule Teie härra vend augustikuuks, s. o. kroonimispiduks Tsarskoje Seloo keiserliku palee pildi lehe kaane suuruses puusse lõigata ja mis hinna eest? Kui seda mõõduka hinnaga saaks, siis ei tahaks ma seda päeva ilma uue pildita mitte lasta mööda minna. Ka tuleval ajal mõtlen ma mõnd tähtsamat keiserlikku paleed, näit. Peterhofis, Pavlovskis j. t., rahvale tuttavaks teha. Ma pidin käesoleval aastal oma lugejatele Vale-Dimitri lugu jutustama, aga võta näpust! (see sõna on kirjas eestikeelne; A. J.). Mistarvis on

1) „Der Bien' der muss!“ (mesilane peab!) on juba vana välismaal ringikäiv anekdoot Vene tsaariaegsete olude kohta, kus venelane Saksamaal mesilasi vaadates nende väiksuse üle imestanud ja ütelnud, et mesilased Venemaal hobuse suurused olevat, aga mesipuud sama suured nagu Saksamaal. Kui sakslane imestanult küsinud, kuidas seesügused mesilased puusse pääsevad, vastanud venelane: „Venemaal õeldakse, mesilane peab.“ A. J.

meil siis siin tsensor, kes ennast kas L või Z kirjutades ikka ometi sekssamaks... jääb.

Keda arvate Teie alles välismaal viibiva komponistiga, keda meie peaksime oma laulupidu dirigendiks paluma? Kas võite tema nime nimetada ja minule mõned tema kompositsioonid ära tähendada? Palun seda väga!

Südamliku tervitusega Teie alati andlik

Tartus, 18. aprillil 1867.

.. J. V. Jannsen.

7.

Armas härra Jacobson!

Õnn kaasa! Teie saate pealinnas teistes oludes võima, mida mina Tartus ilmiski ei või, — tagajärg ei või tulemata jääda. Teil saab toimetada olema vaba, minul seotud kätega ajaleht. — Kui see saladus ei ole, siis lubage mulle küsimine: kui suur on kautsjon kaks kord nädalas ilmuvale ajalehele? Kas Teie kõrgendatud postiraha ise peate kaasa kandma? Viimaks võivad eestlased ometi midagi lugeda, kus keegi kolmas mitte oma heaksarvamise järgi ei saa sekka vusserdada.¹⁾ Seda võib ainult südamest soovida ja rahvale heaks arvata. Tellimisehinna, lehe nime jne. kohta ei ütle Teie veel midagi. Oma lugejate hulka saate lahkesti küll ka mind üles võtma. „Ootamata“, nagu Teie arvate, ei ole see asi mulle mitte tulnud. Ma olen seda palju enam juba ammu oodanud ja ma rõõmustan, et meie selle poolest lätlastele mitte ainult järele ei jõua, vaid ennem ette. Külalisi saab meil aga selle järele olema, kuidas me supi keedame. Ainult ees olete minust igapidi, iseäranis aga selles: Teie käed on vabad, minul seotud.

Nii siis veel kord: Õnn kaasa! Kõige paremat tagajärge soovib Teile paljude tervitustega

Teie üsna andlik

Tartus, 16. dets. 1868.

J. V. Jannsen.

Saksa keelest tõlkinud A. Jürgenstein.

Jumalate viisnurk.

Tänini tuntakse viisnurka Nõukogude riigi, esperantistide, laevaomanikkude, trahterite jne. sümbolina, aga et jumalad viisnurga oma sümboliks oleksid võtnud, selle kohta puudusid siiaaale teated. Mõõdunud suvel Helsingis Soome Kirjanduse Seltsi arhiivi uurimisel puutus mulle seal dr. J. Hurti kogus II, 39, lhk. 419, nr. 545, pentagramm jumalategi sümbolina silma.

Seal loeme: „Viidenurk tähendand viit vägevad taeva valitsejad. Esimene märk tähendand „Vana isad“ ehk tema isad ennast ehk taeva taati. Taeva taat on kõige vanem ja kõige targem old ja kis kõik on loond. Vana isa loond taeva ja moa ja last udu ülesse tõusta. Udu audund ülema jumala „Ukku“. „Ukku“ on taeva ja moa üle valitsejaks pandud. Nanna on Ukku ilma loodud.

Teine nurk tähendand Ukkud ehk ilma jumalad, sest et udu oli toda audund.

Kolmas nurk tähendand Taarad. Taara on taevas Vana isa järgmene old auu ja vää poolest ja tarkuse poolest. Teda hüütud juba suureks jumalaks. Taara on taeva ja moa sõia vägede üle, ülemaks old. Taa on ka kange sõia mees old; ükski ei ole jõund tema vastu sõidida. Tema on meie vanematega sõias käind ja on meie vanematele sõias võitu and ja on meile abik(s) old.

Nellas nurk tähendand Kõue taati, kis kurja vaimusi ja nõidusi karistab ja hirmutab.

Viies Seppa Ilmarist ehk „ilma seppa“; see on viienurga tähenduses. Ilmarine on seppade jumal ja seppade sepp old. Tema on taeva võlvid tagund ja kuu kurnerid koolutand.

Need viis jumalad ja viis nurka on kõige vägevamad old:

„Vana isa“ ehk „Taeva isa“, siis „Ukku“ ehk „Ilma-Jumal“, „Taara“ ehk „Sõia Jumal“, „Kõue ehk Müristamise Jumal“, „Ilma sepp“ ehk „Ilmarine“. Teised olid nende abimehed ja käsutäitjad. Aga need neli suurt jumalad olid kõik Vana-isa käsu all, sest Vana-isa oli kõige vanem, kõige vägevam ja targem. Nii siis oli Vana-isa ükski kõige suurem jumal, teised tema alamad ja käsu täitjad.

Vana-isa käsu piale on viidenurk tehtud ja inimestele kurja vaimude ja nõidade eest varjuks ja kaitsjaks antud.“ —

Niisugused teated leiduvad sõna-sõnalt, täht-tähelt ennenimetatud kogus, üles kirjutatud 1892. a. kellegi vanamehe suust Ohuvere külast. Üleskirjutaja on jumalate ehk viisnurga ees nende võimu laiendamise pärast vist häbi tundes oma nime nimetamata jätnud, ennast ainult initsiaalide T. A. M. tahta peites. Iseäranis peab „seppade sepp“ Ilmarine talle avaldatud au eest autorile tänu avaldama; ta on sepaseisusest vabastatud ja jumalate sekka pentagrammi ühele nurgale asetatud. See jumalate kohta antud pallaadium oleks meile ütlemata huvitav kingitus, kui rahvas selle kingituse tähtsust tuneks. Paraku ei tea rahvas sellest midagi, et pentagrammi nurkadel viis jumalat peituvad, ja peab nii jumalate kaitsest ja õnnistusestki ilma jääma. Jumalad ei peitugi ju tõepoolest pentagrammis, vaid ainult jumalate pentagrammi asetajate peas.

„Eesti Kirjanduses“ 1923, lhk. 556—559, andsin ülevaate eestlaste suus leiduvate teadete kohta viisnurga asjus. Ennemalt nimetatud Ohuvere küla vanamehe suust ütleb tundmata autor veel muid teateid viisnurga kohta üles kirjutanud olevat. Ta väidab, et ennemuiste maarahvas igale poole liisama viisnurka teinud kui hiljemini ristimärki.

Kõik majapalkide otsad varustatud vanasti viisnurgaga, ka väravad ja ukсед, viimased kaitseks krati või muu sarnase olevuse varguse vastu. Vilja tuulamise ajal tehtud viljahunnikutele reheall ja pärast salvegi viisnurk; tavalisest esines seesugusel puhul ometi rist. Edasi teab autor veel viisnurga tegemisest rangidele ja ike-tele, niisama lütele ja rehadele, kuid sinna ütleb ta niisama riste tehtud olevat. Niihästi viisnurk kui rist olid neil esemetel kaitseks vanapagana vastu. Veel väidab autor kõik mõõduriistade põhjad viisnurgaga varustatud olnud olevat.

Nende viimaste viisnurga tegemiste vastu ei või vaielda; võimalik, et viisnurka kuskil Eestis esemeile nii rohkesti tehti, kuid eesti muistseid taevalikke suurusi viisnurgaga ühendada — selleks puudub vähem kui alus.

M. J. Eisen.

Kirjandusline ülevaade.

Heimokannel I.

Virolaisia Kansan runoja. Valikoinut ja suomentanut A. O. Väisänen, Porvoo, Werner Söderström, 1924. Hind 30 Soome marka.

Eesti rahvalaule on seni peaaesjalikult saksa keelde tõlgitud, näiteks H. Neusi ja J. Hurti poolt. Saksakeelsete tõlgetega on laiemad võõramaa ringkonnad eesti rahvalauludega tutvunud. Soome keelde on tänini ainult mõni üksik rahvalaul tõlgitud, kuna nende antoloogia tänini on puudunud. Nüüd on Kalevala Selts enesele ülesandeks teinud soomlastele eesti Kanteletart pakkuda, ometi mitte Kanteletare, vaid „Heimokannel“ — Hõimukandle nime all. Heimokandle toimetamise on enese peale võtnud mag. A. O. Väisänen, kes kolm korda — 1914., 1922. ja 1923. a. — pikemat aega Eestis on viibinud rahvaviisid ja rahvalaule kogudes. Ta on tahtnud Heimokandlega soomlastele umbes sarnase antoloogia pakkuda, nagu need eesti keeli A. Saareste, J. Aaviku, V. Ridala, K. Petersoni ja minu poolt olemas. Ta on ammutanud H. Neusi, M. Weske, J. Hurti, A. Saareste ja minu antoloogiast, aga ka oma kogudest. Aaviku, Ridala ja Petersoni antoloogiad ei ole kasutamist leidnud, sest et need ainult endisi aineid käsitlevad, omalt poolt uudist pakumata.

208 leheküljel avaldab Heimokannel 100 eesti rahvalaulu tõlget. Laulud ise jagunevad 7 osasse: laulja, ilu, „köva osa“, armastus ja abielu, erijuhtumusteks, jutustavad laulud, laulja lahkumine. Lõviosa langeb armastuselauludele, mida leidub siin 28. Jutustavate laulude hulgas leiduvad: Loomine, kannel, suur tamm, surmasõnumid, Toomas, Mai, Ilmaneitsi, Salme, kalmuneiu, kadunud hobune, Jeesuse päästmine, Jeesuse teekäik, Jeesuse surm, püha Maarja kuld.

Autor juhib eeskõnes tähelepanu selle peale, et eesti rahvalaulud on suurelt jaolt naisterahvaste loodud. See nähtus vajutab eesti lauludele nagu pitsati peale. Sellest saab seletuse pulmi ja ülepea tunde-elu käsitlevate laulude suur rohkus ja jutustavate laulude kasiinus. Autor loodab, et kui ka see vali arvustus, mille Väinämöinen andis lapse teadmise ja naise mälestuse kohta, praegu veel täiesti kadunud ei ole, soome üldsus ometi eesti naiste toodangu lahkelt vastu võtab. Seda lootust toetab omalt poolt see ilme, et tõlkija on osanud eesti rahvalaulud nii soomepäraseks teha, et need lugemisel tihti soome rahvalauludena tunduvad. Eriti lähenevad viru rahvalaulud üldse meetriliselt soome rahvalauludele, vähemalt Kalevala ja Kanteletare lauludele, mis — olgu mööda minnes öeldud — E. Lönnroti parandavat kätt on tunda saanud. See parandav käsi on neid juhtumisi esinevaist meetrilistest vigadest vabastanud. Kalevala ja Kanteletare värsimõõtu, mis ju eesti rahvalauludelegi esialgu omane on olnud, on tõlkija katsunud tõlkeidki valada. Ja see ettevõtte on ta käes hästi õnnestunud. Eesti rahvalaule võib hõlpsamalt soome värsimõõtu valada kui ümberpöördukt, vähemalt ses mõttes, et tõlge vähem silma puutub. Laule täiesti soomepäraseks muutes keele ja värsimõõdu poolest ei võinud tõlkija muidugi selle eest hoiduda, et tihti pidi eesti salmidega vabamalt ümber käima ja tõlkesse sõnu võtma, mida algupäras ei leidu.

Võtame näiteks, kuidas on soome keelde tõlgitud üldiselt tuttav eesti rahvalaul: „Laula, laula, suukene“. Soomekeelses tõlkes kuulub see Heimokandles nii:

Laula, laula, suu soorea,
liiku, linnunkielyeni,
mieti, maire mielyeni,
iloiitse syämmyeni!
Saanet varsin vaiti olla,

vaiti olla, vaiti asua,
Konsan muutat mullan alla,
hiekan hienoise sisähän,
valkolautojen lomahan,
soman ruuhen suojaasehen.

Nagu neist ridadest selgub, on „suukese“ asemele „suu soorea“ = „kena, ilus“ pandud. Ka muidu on alliteratsiooni pärast tihti eesti sõnale ainult kaudselt vastavaid sõnu võetud.

Mõnikord on tõlkija eesti laulu teisenditega täiendanud, viimaseid mingisugusest muust kogust võttes. Olgu näiteks tuttav rahvalaul „Oh seda härtu härrakesta, kuldakrooni prouakesta“, mis M. Weske rahvalauludes I, 32 järgmiselt ja soomekeelses tõlkes nii kuulub:

Oi meie ilusa härra,
Oi meie punane proua,
Oi meie saleda saksa,
Hõbenuppu noori härra,
Kuldapitsi preilikene,
Tõuske üles tooli peale,
Saage üles saali peale,
Tõuske valda vahtimaie,
Kudas valda vaevatakse,
Kihelkonda kiusatakse,
Pisikesi piinatakse,
Rammetumaid raisatakse,
Pihad peened peksetakse,
Õlanukad nokitakse,
Käevarred vaevatakse jne.

Herrasemme, herttasemme,
Kultaruunu rouvasemme,
— — — — —
nuori herramme hopea,
kultaröyhus röökkinämmel!
Saakatte salin sijoilta,
ylös nouskatte nojilta,
katsokatte, kuunnelkatte,
kuin rahvas rasitetahan,
kihlakunta kiusatahan,
pieniäki piinatahan,
heikkojaki herjatahan,
selkäpiitä pieksetähän,
hakatahan härtioita,
käsiavartta vaivatahan jne.

Tõlkest selgub, et Weske trükitud laulust esimesed sõnad „Oi meie ilusa härra, Oi meie punane proua“ on tõlkimata jäetud, nende asemel teisendist „Oh seda“ ehk „Oh mu härtu härrakesta, kuldakrooni prouakesta“ tõlkimiseks valitud, kusjuures tõlkes ometi öeldakse „meie härtu härra, meie kuldakrooni proua“, kuna Weske salm „Oi meie saleda saksa“ täiesti on välja jäetud.

Võiks veel näitusi tuua, aga saagu sellest. Laulude väärtust on igatahes sellega püütud tõsta, et sisu mõnikord teisiti on korraldatud kui algupäras ja täiendatud. Enam-vähem on meil ka Aavik rahvalauludega mõnikord nii ümber käinud.

Kalevala Selts on igatahes soome suure üldsuse tänu ära teeninud seega, et üldsusele võimalus on antud eesti rahvalaule nautida. Nüüd võivad laiemad ringkonnad neid võrrelda ja leida, et need nagu soomlase hingest on välja kasvanud, kuigi nende loojad suurelt osalt naisterahvad lõuna pool soome lahte on olnud. Heimokandle laulud tunnistavad omaltki poolt, et eestlastel ja soomlastel ühesugust raudvara olemas.

„Heimokannel“ on Kalevala Seltsi kolmas trükitöö. „Heimokandle“ kõrval seisab I, mis tähendab, et see teos moodustab sellest esimese osa. Kui ka see esimene osa eesti rahvale on pühendatud, ei tarvitse oletada, et järgmiste osadega niisama sünnib; need võivad muude hõimurahvaste luuletooteid sisaldada ja hakkavad vist tõesti neid sisaldama; nende luuletooted ootavad veel soome üldsuse ette pääsmist, kuna eesti rahvalauludest valik esimese osaga juba soomlastele kättesaadavaks on tehtud.

M. J. Eisen.

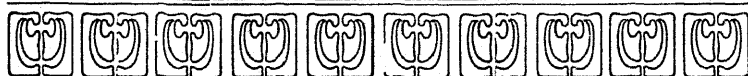
Kuna Eesti Kirjanduse Seltsi Keeletoimkonna poolt kokkuseatud

Eesti keele õigekirjutuse-sõnaraamatu

II parandatud ja täiendatud trüki ilmumist ei ole võimalik puht-tehnilistel põhjustel, peaaasjalikult vastavate kirjamärkide vähesuse ja trüki-paranduste raskuse tõttu kuidagi kiirendada, selle kõrval aga mitmelt poolt tungivalt soovi on avaldatud, et võimalduks asjast huvitatuile selle väljaande seni ilmunud ja ilmuvate poognate tarvitamine, otsustas Eesti Kirjanduse Seltsi juhatus „Eesti keele õigekirjutuse-sõnaraamatu“ II trüki **ettetellimised** avada järgmistel tingimustel:

Igal ettetellijal tuleb saata kas otseteed või tellimiste vastuvõtja raamatukaupluse kaudu Eesti Kirjanduse Seltsile raamatu ligikaudne hind — 400 marka — (arvates 10 mk. iga 16-leheküljelise trükipoogna eest), misjärele tellijale postiga kätte saadetakse seni ilmunud poognad ühes sissejuhatava osaga, kuna järgmised poognad järgnevad samal teel peale nende ilmumist. Iga 16:ne lehekülje suuruse trükipoogna eest, kui neid ilmub peale 40:ne poogna (640 lehekülje), tuleb ettetellijal pärastpoole juurde maksa 10 mk. Saatekulud võtab E. K. Selts oma kanda.

Olgu tähendatud, et käesoleva ajani on ära trükitud XVI+512 lhk. trükitakse M tähte), iga kuu järgneb 32—48 lhk., nii et, raamatu ligikaudset suurust arvesse võttes, ta trükkimist tuleva aasta kestel loodetakse lõpule viia.

Seltsi liikmemaksu suurus: 1918. ja 1919. aastal à 5 mk., 1920. aastal — 25 mk., 1921. ja 1922. aastal à 50 mk., 1923. ja 1924. aastal — 100 marka. Eluaegne (ühekordne) liikmemaks 2000 marka.

Kuukirja Eesti Kirjanduse

1925. a. tellimishind 300 marka.

Tellimisaadress: Eesti Kirjanduse Selts Tartus.

Kõnetraat nr. 601.